

Συνέντευξη με τον κ. Ανδρουλάκη Ραδάμανθη ή Ροδάμανθο
Κρήτη, Περβόλια Ν. Ρεδύμνης, Τ.Ε.Ι. Κρήτης (Παράρτημα Ρεδύμνου)
27 Απριλίου 2004

Ερευνητές συμμετέχοντες στη συνέντευξη:

Θεοδοσοπούλου Ειρήνη, Σπυρόπουλος Σπυρίδων

CD 1

Ερ. Κύριε Ροδάμανθε από πού μάθατε εσείς να παίζετε λύρα; Είπατε προηγουμένως ότι υπήρχε κάποιος στο χωριό σας.

Απ. Από εκεί ήτανε το πρώτο μου άκουσμα, ήταν ένας μακαρίτης Στέλιος Κιουτάκης, αλλά εγώ δεν είχα πιάσει λύρα τότε γιατί αυτός πέθανε και δεν είχα λύρα εγώ. Μετά ένας θείος μου, του πατέρα μου αδερφός, μου έκανε δώρο μία λύρα και προσπαθούσα. Εγώ εκρατούσα ένα χογλιό, δεν ξέρω αν το ξέρετε.

Ερ. Ναι.

Απ. ... και του έκανα μια τρύπα κι έβανα μία σκέπη της ρογαλίδας, το βρίσκετε σε μια άλλη συνέντευξη και έκανα μπουκόλυρα. Πώς να στο πω; Με το στόμα μου.

Ερ. Αυτό πώς τραγουδούσε ας πούμε; Ντρι ντιρι ρι...;

Απ. Ναι, ναι. Κι έπαιζα τον σκοπό ας το πούμε:

(Τραγουδάει με τα ραν...)

π.χ. Θα τήνε κάψω την καρδιά. Αυτό. Και εκάνανε παρτάκια στο χωριό κι έπαιζα εγώ μπουκόλυρα με το χογλιό.

Ερ. Μπουκόλυρα το λέγαν και παλιά.

Απ. Ναι, ναι.

Ερ. Αυτή ήταν η έκφραση.

Απ. Ναι, ναι. Και, εντάξει, απ' τον χογλιό εμάθαινα τους σκοπούς και τσι ήλεγα με το στόμα μου και στη συνέχεια προσπαθούσα με τη λύρα να τόνε φτιάξω.

Ερ. Αυτός που έπαιζε στο χωριό σας πώς λεγότανε;

Απ. Στέλιος Κιουτάκης.

- Ερ. Στέλιος.
- Απ. Αλλά όταν έπιασα εγώ τη λύρα δηλαδή, αυτός ήτο ποθαμένος.
- Ερ. Εσείς ποια ακούσματα είχατε και τα μεταφέρατε στο κοχλίο;
- Απ. Ήταν διάφοροι λυράρηδες εδώ πέρα γύρω στο χωριό. Εγώ ήμουνε... το '45 ήμουνα δώδεκα χρονών, '44 έντεκα μάλλον, όταν εκυκλοφόρησε ο Σκορδαλός τον πρώτο του δίσκο το *Μόνο εκείνος π' αγαπά*. Εγώ ετρελάθηκα όταν άκουσα του Σκορδαλού αυτό το κομμάτι. Μετά ήρθε ο Κλάδος, ο Λεωνίδας ο Κλάδος, είναι δέκα χρόνια μεγαλύτερος από μένα. Που δέκα χρόνια σε μικρή ηλικία, όταν ήμαν εγώ δέκα χρονών αυτός ήταν είκοσι. Φαίνεται η διαφορά.
- Ερ. Ναι.
- Απ. Τώρα δε φαίνεται, εγώ με τον Κλάδο. Μπορεί να φαινόμεστε και συνομιλήκοι. Ήτο το πρότυπό μου ο Κλάδος διότι έπαιζεν καλύτερα Σκορδαλό από μένα. Προσπαδούσα, λοιπόν, έβαλα όλους τους άλλους στην άκρη κι άκουγα μόνο Κλάδο και Σκορδαλό φυσικά.
- Ερ. Ναι.
- Ερ. Από δίσκο τον ακούγατε ή πηγαίνατε και να τον δείτε;
- Απ. Δίσκο δεν είχε τότε ο Κλάδος τότε. Τον Σκορδαλό από δίσκους, τον Κλάδο όταν ήταν να παίζει σε κανένα χωριό εκεί πέρα δίπλα στα χωριά μου, επήγαίνα με τα πόδια, δεν υπήρχαν τότε σας μέσα μεταφοράς όπως είναι σήμερα και πήγαίνα και τον άκουγα. Έπαιζα κι εγώ. Πολλές φορές ετύχαμε και σε γλέντι μαζί.
- Ερ. Εχτές που σας ακούσαμε, έχετε ένα δικό σας χρώμα, ένα δικό σας παίξιμο.
- Απ. Είναι η ψυχολογία μου.
- Ερ. Θα το έλεγα ότι ήταν ας πούμε πιο μαθηματικά μετρημένο.
- Απ. Εγώ μελετάω. Δηλαδή εγώ δεν θέλω ούτε λάθος λέξη, ούτε λάθος τόνο, δηλαδή τις λέξεις επάνω, τον τόνο που βάζω να είναι λάθος. Πολλοί κόβουν τις λέξεις στη μέση κι ακούω δηλαδή πολλούς και δεν μ' αρέσει καθόλου αυτό, τι να κάνουμε;
- Ερ. Όμως ο τρόπος αυτός παιξίματος υπήρχε παλιά;
- Απ. Βέβαια. Έτσι και στον τραγουδιστή που τα διδάσκω αυτά τα 'χω πει. Έτσι τα 'χω πει.

- Ερ. Όχι όσον αφορά το τραγούδι, ας πάρουμε και τα οργανικά που παίζατε. Τα παίζατε μ' έναν τρόπο που δεν το 'χουμε ξανακούσει αυτό το χρώμα.
- Απ. Πολλές φορές όταν είμαι με το γιο μου, μου δίνει φτερά και παίζω ο γιος μου. Όταν έχω δίπλα μου άλλον ένα που να μην πηγαίνει σωστά στριμώγνομαι. Ενώ όταν παίζω με τον γιο μου και τον Νικολιό χτες το βράδυ μου 'πε ο γιος μου ότι δεν μας εδυσκόλεψε πουθενά, απλώς μας εβοήθησεν ο Νίκος ο Καραβυράκης. Οι άλλοι δε με βοηθάνε για να παίζω τα χέρια μου δηλαδή όπως τα θέλω.
- Ερ. Εσείς είχατε στο χωριό, στο Αμάρι, τέτοια ακούσματα, έτσι πιο απλά, ας πούμε, με δοξαριές;
- Απ. Όχι, όχι. Εγώ σαλεύω στο δρόμο και θα ακούσω ένα ήχο, οτιδήποτε ήχος να 'ναι. Μπορεί να 'ναι πουλί, μπορεί να 'ναι δεν ξέρω ίντα, μπορεί ν' ακούσω μια μουσική απού να μην έχει καμιά σχέση ούτε με κρητικά και μπορεί να πιάσω ένα ήχο, μία νότα. Και θα μου δημιουργήσει κι άμα έχω κανένα στίχο απού να μου αρέσει και τότε κολλάω εκεί πέρα και τραγουδάω τον στίχο κι έχω το μαγνητοφώνακι αυτό που βλέπετε τώρα και κάνω μπουκόλυρα στο μαγνητοφώνακι και πάω στο σπίτι και πιάνω τη λύρα και μετά κάνω φαντασία και με τη λύρα. Πολλές φορές βάνω τη λύρα εδώ πέρα, τη κρεμάω στο πουκάμισό μου, το κουμπί βάζω το στριφτάλι εδώ κι έχω ένα μαγνητόφωνο στην κουζίνα κι άλλο ένα στην κρεβατοκάμαρα και παίζω και κάνω τρέλες και γυρίζω στο σπίτι αλλά κάτι θα αρπάξω από 'κει πέρα. Και μετά κάθομαι μοναχός μου να προσπαθήσω να μιμηθώ τον εαυτό μου. Ε, τι να κάνω; Για να δημιουργήσεις κάτι πρέπει να έρθει και μοναχό του, πρέπει να προσπαθήσεις κιόλας. Κι άμα έχεις το ταλέντο και την ευαισθησία και φαντασία κάνω πολλά πράγματα.
- Ερ. Είπατε πριν ότι «μετά με πιάνει και κάνω φαντασία». Τι είναι αυτό;
- Απ. Η φαντασία;
- Ερ. Ναι.
- Απ. Αφηρημένη μουσική, ας το πούμε. Όπου να 'ναι δηλαδή. Κρατάω το ρυθμό κι ανεβοκατεβαίνω και παίζω στις χορδές της λύρας και βγάνω μελωδίες.

- Ερ. Μπορεί να είναι και μια μελωδία που τη στολίζετε περίεργα, δηλαδή κατά τρόπο διαφορετικό;
- Απ. Ε, ναι, αυτό έχει σημασία. Εναλλαγές. Οι εναλλαγές είναι που κάνουνε τη μουσική.
- Ερ. Ας πούμε εχτές παίζατε μια σειρά συρτών και βάλατε και τον Πρώτο.
- Απ. Ναι, έβαλα τον Πρώτο.
- Ερ. Ναι, αλλά τέτοιο Πρώτο εμείς δεν έχουμε ξανακούσει.
- Απ. Ναι, τότε παίζω αλλιώς, ναι.
- Ερ. Τι του κάνετε και τον στολίζετε; Τι του κάνετε;
- Απ. Όταν έχω βγει στο κέφι και μου κρατάει και το ρυθμό σωστά, κανονίζω τη λύρα έτσι και πάω και κάνω διάφορα.
- Ερ. Κάνετε ας πούμε (τραγουδάει γκλίσαντι);
- Απ. Ναι. Ναι, έτσι.
(Γελάει)
- Ερ. Τι άλλα πράγματα κάνετε;
- Απ. Ε, σε διάφορους σκοπούς αναλόγως, ό,τι έρθει εκείνη τη στιγμή.
- Ερ. Στο Χανιώτικο ας πούμε τι ταιριάζει;
- Απ. Στον Πρώτο συρτό;
- Ερ. Στο Πρώτο σ' αυτό που μας κάνατε χτες το βράδυ.
- Απ. Ναι.
- Ερ. Τι ταιριάζει;
- Απ. Ε, αυτά που έκαμα. Δε θυμάμαι να έκανα τίποτα άλλο, δε θυμάμαι.
- Ερ. Βάζετε κοψίματα;
- Απ. Και κοψίματα βάνω καμιά φορά.
- Ερ. Βάζετε γέφυρες που δεν υπήρχανε;
- Απ. Ούτε γέφυρες δεν καταλαβαίνω στη μουσική πώς τις λένε αυτές.
- Ερ. Βάζετε δηλαδή φράσεις ας πούμε, που οι άλλοι δεν τις βάζουνε;
- Απ. Πιστεύω, ναι.
- Ερ. Ή συνδέετε τις φράσεις του σκοπού με διαφορετικό τρόπο;
- Απ. Ο σκοπός είναι ο Πρώτος συρτός, ας πούμε, ό,τι έρθει στη φαντασία το βάνω, ενδιάμεσα ξέρω 'γω τι, να κατεβαίνω πιο κάτω, να πηγαίνω πάνω γιατί η μονοτονία δεν μ' αρέσει, σε όλους τους σκοπούς. Εχτές το βράδυ

έπαιξα ένα καινούργιο σκοπό δικό μου αφού είναι άγραφος, δεν το έγραψα. Είπα να γράψω κι άλλο και μου λέει «άστο να γράψω τώρα τα παλιά που έχω γραμμένα και μετά βλέποντας και κάνοντας».

Ερ. Ποιος σας δίδαξε έτσι λύρα; Ποιος σας είπε πώς θα κουρδίσετε; Πώς θα πιάσετε το δοξάρι;

Απ. Α, το πιάσιμο του δοξαριού, έβλεπα πώς το κρατούσανε. Όπως έχω εγώ εδώ πέρα μια φωτογραφία, θα στη δείξω σε λίγο, και κρατούσα το δοξάρι όπως το κρατούνε όλοι. Μετά το δοξάρι αυτό όπως το κρατάω εγώ τώρα, το είδα απ' τον Κλάδο. Ο Κλάδος μ' αρέσει πάρα πολύ. Έχει σπάσιμο του καρπού. Το πιάσιμο τση λύρας είναι περίπου όπως το δικό μου, γιατί μου δίνει την ευχέρεια όπως κρατάω τη λύρα να κάνω τα τρέμολα. Που αυτό... οι τρίλιες και τα τρέμουλα, αυτή είναι η ποιότητα της μουσικής. Αμα λείπουνε τρίλιες και τρέμολα και καρπός στο δοξάρι η μουσική έχει λήξει. Τίποτα.

Ερ. Ο τρόπος όμως που πιάνετε το δοξάρι έτσι, τον είχατε σαν παιδάκι από άλλον;

Απ. Απ' τον Κλάδο.

Ερ. Απ' τον Κλάδο.

Απ. Ναι.

Ερ. Εμείς είδαμε όμως ένα άλλο δοξάρι εχτές. Σαν να χορεύει, σαν να ζωγραφίζει.

Απ. Ναι, εντάξει, μπορεί να έχω διαφορετική κίνηση, αλλά το πιάσιμο του δοξαριού το πήρα απ' τον Κλάδο, αυτό. Μ' αυτό μου 'χει δώσει τη δυνατότητα να έχω ευχέρεια στον καρπό και να κινούμαι με ευχέρεια. Αλλά και ο Κλάδος έχει ευχέρεια, πρέπει να τον είδατε προχτές. Έχουμε κάποια ομοιότητα στο δοξάρι. Βέβαια.

Ερ. Αν σας λέγανε έτσι, το πρότυπό σας ήταν ο Κλάδος;

Απ. Και εξακολουθεί να μ' αρέσει ο Κλάδος. Εγώ τον είδα προ καιρού κάτω και του λέω: «Ρε, Λεωνίδα, δεν μπορώ να ακούσω κανέναν άλλον παρά μόνο εσένα». Και μου λέει: «Γιάντα; Εγώ μπορώ να ακούσω άλλον παρά μόνο εσένα;»

(Γελάει)

Έτσι ακριβώς.

Ερ. Πότε αισθανθήκατε έτοιμος για να παίξετε σ' ένα γλέντι και να βγάλετε το γλέντι και να πείτε «είμαι πλέον έτοιμος λυράρης»;

Απ. Εγώ στο χωριό έπαιζα από μικρός. Έντεκα χρονών έπαιξα σε γάμο. Στο χωριό όμως δεν παίζαμε πολύ μαλεβιζώτη. Καθόλου σχεδόν. Μαλεβιζώτης είναι η καταγωγή του από το Ηράκλειο, από το Μαλεβίτσι. Ήτανε... παλιά δεν παίζανε όλους τους σκοπούς σε όλη την Κρήτη. Στα Χανιά ήταν τα ριζίτικα και πεντοζάλη και χανιώτικο συρτό. Εδώ παίζαμε ρεθυμινιώτικες κοντυλιές, σούστα και τίποτα άλλο. Στο Ηράκλειο παίζανε κοντυλιές μεσαρίτικες, μεσαρίτικες κοντυλιές και μαλεβιζώτη. Προς την ανατολική Κρήτη επαίζανε σητειακές κοντυλιές και κάτι παρόμοιο με το μαλεβιζώτη αλλά όχι ακριβώς. Αλλα ζάλα κάνουνε, ο ίδιος ρυθμός όμως. Βέβαια. Εδώ πέρα στο Ρέθυμνο και Σούστα δέλουν. Αλλά μετά που έγινε... εκμηδενιστήκανε οι αποστάσεις με τη συγκοινωνία εγινήκανε όλα ένα. Κρητική μουσική.

Ερ. Εσείς πώς και δεν μάδατε λαούτο;

Απ. Μ' άρεσε η λύρα. Και δεν ήταν και κανείς λαουτιέρης στα χωριά απού να ναι, έτσι... να με νταλκαδιάσει.

Ερ. Και πρώτο γλέντι πότε βγάζετε;

Απ. Το έβγαλα όταν πήγαινα στο σχολειό, έντεκα χρονώ ήμουνα. Ήτόνε στο Μοναστηράκι ανδρώποι οι οποίοι εν πάσει περιπτώσει αγαπούσανε και μένα και τη λύρα μου και ήμουνα δηλαδή φαινόμενο σε τέτοια ηλικία να παίζω τέτοια λύρα. Αφού πήγα στο Μοναστηράκι πολλές φορές και κάνανε παρτάκια εκεί πέρα και ένα παιδί έπαιζε λύρα. Αλλά τώρα αυτός ήτανε μεγάλος στην ηλικία, πιο μεγάλος από μένα πολύ, αλλά κάνανε σχόλια, μόλις ήταν να πιάσω τη λύρα εγώ γινόταν άλλη ιστορία. Και μου λένε: «να 'ρθεις να πιάσω εγώ λαγούτο, να παίζεις εσύ λύρα». Και τον εκαλέσαν αυτόν σ' ένα γάμο να παίξει λύρα και μου λέει «εγώ θα πάρω το κοπέλι απ' τον Οψιγιά, εμένα δα, το Ροδαμανθάκι και θα παίξει αυτός λύρα». Και πήγα κι έπαιξα λύρα εγώ σ' αυτόν τον γάμο κι ήμουν έντεκα χρονών κι ήταν αυτός, δεν ξέρω πόσο, πρέπει να 'τανε τουλάχιστον δεκαοχτώ χρονών.

Ερ. Πώς σας έβλεπαν που ήσασταν παιδάκι και παίζατε λύρα; Είχατε ανάπτυξη;

- Απ. Όχι.
- Ερ. Σας ξέρανε ότι είσαστε ο Ροδάμανθος; Το Ροδαμανθάκι;
- Απ. Βέβαια. Εγώ απόκτησα φήμη στην επαρχία Αμαρίου σε μηδέν χρόνο.
Βέβαια. Αφού πήγαινα σε πολλά χωριά και άκουγα τις γυναίκες και λέγανε: «Μάτι να μη σε πιάσει παιδί μου».
- (Γελάει)
- Ερ. Οι μεγάλοι λαουτιέρηδες πότε σας ακούσανε; Ο Κλάδος πότε σας άκουσε;
- Απ. Ο Κλάδος... λυράρης.
- Ερ. Λυράρης.
- Ερ. Πότε σας άκουσε; Σας είπε τίποτα όταν σας άκουσε πρώτη φορά;
- Απ. Ε, του άρεσα. Μου λέει πως θα γίνω πολύ καλός. Όχι πως ήμουν καλλιάρης απ' αυτόν. Το πρότυπό μου τώρα ήταν αυτός. Ο Κλάδος. Ναι, ο Μαρκογιάννης. Ο Μαρκογιάννης πολλές φορές παίζαμε σε γλέντι. Τότε σας δεν ήταν απαραίτητο το τραγούδι κι έλεγα μια - δυο μαντινάδες τη βραδιά κι ετέλειωνε η βραδιά. Το Μαρκογιάννη και ένα Σήφη Πολυχρονάκη ή Κοτσυφό, από εδώ απ' τα Περβόλια, αυτοί με διδάξανε στο ρυθμό. Ήμωνα ρυθμικός βέβαια αλλά την τελειότητα του ρυθμού τη πήρα απ' το Μαρκογιάννη και το Κοτσυφό.
- Ερ. Από λαουτιέρηδες, δηλαδή.
- Απ. Ναι, από λαουτιέρηδες. Θα πιάσουνε στο χορό τώρα να χορεύουνε κι άμα είναι λάθος ο χορευτής θα τον πιάσω εγώ.
- Ερ. Σας παρότρυνε ο Κλάδος να συνεχίσετε;
- Απ. Ναι! Κι ο Σκορδαλός. Ο Σκορδαλός ήτονε στην Τράπεζα Ελλάδος στην Αθήνα, τότε βάλανε επειδή ήταν καλός λυράρης. Ο Σοφοκλής ο Βενιζέλος τον έβαλε εκεί, στην Τράπεζα. Και ήταν το μεράκι μου να τότε δω. Και μου λέει ο Μαρκογιάννης μια μέρα. «Έχει κατέβει με άδεια ο Σκορδαλός». Εγώ ούτε φατσικώς δεν τον είχα δει και μ' είχανε καλεσμένο στο Αμάρι τ' Αγίου Τίτου που γινόταν το καλύτερο πανηγύρι, μπορώ να σου πω, στην Κρήτη. Εγώ τότε υπόφερνα οικονομικά. Ήμωνα εδώ πέρα στο Ρέθυμνο και δεν είχα λεπτά να πάω να φάω λίγα μακαρόνια, εγώ ήμωνα νηστικός. Κατάλαβες τι ανάγκη μου κάνανε το πενηνταράκι που λέει ο λόγος. Και λέω του Μαρκογιάννη: «Να του πείτε να ρθει να παίξετε εσείς στο γλέντι,

να 'μαι κι εγώ μαζί σας κι ό,τι θέλετε να μου δώσετε». Και μου λέει «να του το πω». Κι ήρθε ο Σκορδαλός και παίξαμε μαζί στο Αμάρι, του Αγίου Τίτου. Και μου δώσανε κάτι φιλούδκια.

Ερ. Καμιά συμβουλή σας έδωσε;

Απ. Συμβουλή, δεν μου 'δωσε συμβουλή, αφού έπαιζα εγώ τα κομμάτια τα δικά του ένα πάνω από ογδόντα τοις εκατό.

Ερ. Συμβουλή όσον αφορά στο επάγγελμα του λυράρη; Τι να προσέχετε;

Απ. Δεν είχα εγώ τότε σκοπό να γίνω επαγγελματίας λυράρης. Εγώ μάθαινα ράπτης. Τέλειωσα ράπτης, άνοιξα μαγαζί και μετά λοιπόν που έγραψα τον δίσκο «Θα την εκάψω την καρδιά», τότε λέω «θα πιάσω τη λύρα», που με πήραν τηλέφωνο απ' την Αθήνα, λέω εγώ δεν μπορώ λέω να μετακομίσω και να φύγω στην Αθήνα κι έβαλα τα εργαλεία μ' και τα πήγα στο χωριό και πήγα στην Αθήνα οικογενειακώς.

Ερ. Ήτανε καλό επάγγελμα του λυράρη, τότε;

Απ. Κοίταξε να δεις, το επάγγελμα του καλλιτέχνη είναι ώρες καλό κι ώρες κακό. Όταν έχεις να κάνεις με κόσμο πολιτισμένο μου άρεσε πάρα πολύ, αλλά όταν ήταν όμως να παλεύεις σε τρελούς και μεθύστακες καμιά φορά... Στο κέντρο είναι ανοιχτή η πόρτα για όλους. Επέρασα δύσκολες στιγμές, σε αυτές τις περιπτώσεις δηλαδή δεν μου άρεσε, αλλά κατά τα άλλα εγώ ευχαριστώ τον Θεό που μου έδωσε αυτό το χάρισμα γιατί έχω γυρίσει όλον τον κόσμο με τη λύρα κι έχω μπει σε σαλόνια που δεν μπορούσα να τα φανταστώ ούτε στο όνειρό μου, αν δεν έπαιζα τη λύρα.

Ερ. Θεωρούνταν καλός γαμπρός ο λυράρης;

Απ. Καλός γαμπρός;

Ερ. Ναι. Τον δίναν έτσι σε κόρες;

Απ. Δε νομίζω!

Ερ. Όχι, ε;

Απ. Δεν νομίζω καλός γαμπρός ο λυράρης. Οι γυναίκες μόνο τους άρεσε η λύρα, αλλά μετά απ' το γάμο δεν τους άρεσε.

Ερ. Εσείς είπατε ότι σταματήσατε για κάμποσα χρόνια...

Απ. Σταμάτησα κάμποσα χρόνια γιατί και η γυναίκα που πήρα και ο πεθερός μου κι ένας μου θείος με εκπυθιάζε πολλές φορές μου έλεγε «όποιος

κυνηγάει πολλούς λαγούς δεν πιάνει κανέναν. Μόνο πιάσε να στριμωχτείς στο ραφείο να μεγαλώσεις το μαγαζί σου και τη λύρα άστρη για πάρτη σου».

Ερ. Γιατί αυτή η αντιμετώπιση; Δεν βγάξατε λεφτά απ' τη λύρα; Δεν είχατε γίνει γνωστός;

Απ. Δεν έπιανα και λεφτά απ' τη λύρα τόσα εδώ που τα λέμε.

Ερ. Γνωστός ήσασταν τότε;

Απ. Όχι, εμένα δεν με ξέρανε παρά μόνο εδώ γύρω - γύρω στο Ρέθυμνο όταν άνοιξα το μαγαζί και το μαγαζί το άνοιξα το '58 και το «Θα τήνε κάψω την καρδιά» το έγραψα το '69.

Ερ. Μισό λεπτό να διακόψουμε.

(Διακοπή)

Απ. Εγώ ήθελα να στο πω εσένα γιατί δεν το γράφω, δεν θέλω να θίγω ανθρώπους.

(Διακοπή)

Απ. Στην υγείά σας!

Ερ. Στην υγείά σας! Ό,τι επιθυμείτε.

Ερ. Για πέστε μου εκείνη την εποχή ποια όργανα έπαιζαν;

Ερ. Πριν πάμε εκεί, είχαμε μείνει στο ραφείο. Δεν ξέρω αν συνεχίσαμε.

Απ. Όχι, δε συνεχίσαμε.

Ερ. Όχι.

Ερ. Σας είπανε λοιπόν ο πεθερός σας και η τότε σύζυγος ότι είναι καλύτερα να κάνεις μια δουλειά...

Απ. Ο θείος μου κι ο πεθερός μου να συνεχίσω το ραφείο δηλαδή με ζήλο. Πραγματικά, το έκανα μεγάλο. Έκανα εμποροραφείο με πολλά υφάσματα μέσα. Εξενυχτούσα συνέχεια στο ραφείο γιατί είχα πολύ δουλειά, ήμουνα μερακλής κι έκανα κουστούμια χωρίς πρόβα.

Ερ. Ποια χρόνια ήτανε όταν σταματήσατε τη λύρα; Από πότε μέχρι πότε;

Απ. Το '70 είχα περισσότερα γλέντια και σταμάτησα το ραφείο και δεν έκανα παρά μόνο πολύ λίγη δουλειά.

Ερ. Στο ραφείο;

- Απ. Ναι. Μέχρι το '71 που πήγα στην Αθήνα και σταμάτησα τελείως. Το 'κλείσα το μαγαζί, πήρα τα εργαλεία μου και τα πήγα στο χωριό.
- Ερ. Τη λύρα τη σταματήσατε για κάποιο διάστημα;
- Απ. Όχι, ήταν στην αρχή που άνοιξα το μαγαζί, το ραφείο. Το '58 άνοιξα το ραφείο.
- Ερ. Και τότε σταματήσατε τη λύρα;
- Απ. Ναι.
- Ερ. Μέχρι;
- Απ. Μετά πήγα... το '55 πήγα φαντάρος και είχα τη λύρα μαζί μου βέβαια. Απολύθηκα το '58, παντρεύτηκα, άνοιξα το μαγαζί και έπαιζα, είχα σταματήσει, μέχρι που πήγα φαντάρος, μέχρι που πήγα στην Αθήνα. Λίγο πριν.
- Ερ. Δηλαδή '58 με '70;
- Απ. Μέχρι το '65 πουθενά, είχα σταματήσει.
- Ερ. Για εφτά χρόνια περίπου;
- Απ. Σχεδόν δέκα.
- Ερ. Σχεδόν δέκα.
- Απ. Ναι. Εξεκίνησα τη λύρα ως εξής. Ήρθε ένα παιδί, Γιώργης Χατζιδάκης, έχω φωτογραφία εδώ και μου λέει «έχω ένα θείο και είναι στην Music Box, στην εταιρία, δισκογραφική εταιρία στην Αθήνα. Να 'ρθεις εσύ, μου λέει, έχεις πολλά δικά σου κομμάτια να γράψουμε ένα δίσκο», μου λέει, «μικρό». «Άσε, μωρέ Γιώργο, δεν είμαι εγώ για τέτοια», του λέω. «Έλα» μου λέει «να πάμε. Θα τον έχεις για ενθύμιο». Με πείθει, λοιπόν, και πήγαμε στην Αθήνα και γράφουμε ένα δίσκο μικρό.
- Ερ. Πότε έγινε αυτό;
- Απ. Αυτό έγινε το '66...;
- Ερ. Αλλά πριν φτάσουμε εκεί, εσείς σταματάτε να παίζετε λύρα σε δημόσιες εμφανίσεις ή σταματάτε να παίζετε λύρα και μόνος σας;
- Απ. Όχι, μόνος μου έπαιζα από πάντα.
- Ερ. Παίζατε.
- Απ. Είχα τη λύρα μου από κάτω, στον πάγκο του ραφείου μου και μ' έπιανε το μεράκι και έπαιζα κι έφτιαχνα τους σκοπούς εγώ από τότες.

- Ερ. Ωραία, γιατί σταματήσατε τη λύρα λοιπόν; Τα γλέντια; Γιατί ανοίξατε το ραφείο και έπρεπε να δώσετε προσοχή σε εκείνη τη δουλειά;
- Απ. Ναι, όταν πάω στα γλέντια και να 'χω ξενύχτι και ξέρω 'γώ, την άλλη μέρα να κοιμούμαι και ξέρω 'γώ.
- Ερ. Η ιστορία και ότι η γυναίκα σας δεν σας ήθελε λυράρη σχετιζόταν και ότι μπορεί να σας... κατά κάποιον τρόπο να σας ζήλευε ότι σαν λυράρης μπορεί να 'χατε κατακτήσεις;
- Απ. Μπορεί, μπορεί.
- Ερ. Ίσχυε κι αυτό σε ένα βαθμό;
- Απ. Δεν μου το 'πε έτσι ανοιχτά, αλλά είχα και μια περιπετειούλα πριν να παντρευτώ, την οποία την ήξερε, αλλά αυτή δεν ήταν εδώ, αλλά λέμε τώρα ν' αρχίζεις και να παίζεις λύρα δεν ξέρεις τι μπορεί να συμβεί. Δεν ξέρω. Υποθέτω.
- Ερ. Εσείς μπορούσατε να κάνετε και τα δύο; Και ραφείο και λύρα το βράδυ; Ή ήταν δύσκολο και για εσάς; Δηλαδή άμα δεν σας παρότρυναν;
- Απ. Μπορούσε, μπορούσε να γίνει όχι... άμα ήμουνα και στο ραφείο και στη λύρα. Θα με καλέσουν σ' ένα γλέντι, έχω το ραφείο μου εδώ πέρα, θα με καλέσουν σ' ένα γλέντι στο Ηράκλειο, στη Σητεία αφού 'ναι κάποια απόσταση και να ξενυχτήσω και να 'ρθω το πρωί να ανοίξω το ραφείο αποκλειότανε.
- Ερ. Πότε παντρευτήκατε την πρώτη σας...;
- Απ. Εγώ παντρεύτηκα το '58.
- Ερ. Και με το που παντρευτήκατε σας είπε «δεν γίνεται και ραφείο και λύρα»;
- Απ. Και από πριν το είχαμε κουβεντιάσει αυτό.
- Ερ. Και για να κάνετε το χατίρι περισσότερο της γυναίκας σας κόψατε τη λύρα;
- Απ. Όχι, εφοβούμουν μπας και αποτύχω στο ραφείο και να μου πουν οι συγγενείς μου και οι συγγενείς της κυρίας ότι φταίει η λύρα. Γι' αυτό.
- Ερ. Σκοπούς καινούργιους εσείς πότε αρχίσατε να βγάζετε;
- Απ. Αφού 'μουνε παιδί μικρό έβγανα δικούς μου σκοπούς.
- Ερ. Μάλιστα.

- Απ. Βέβαια. Αλλά πήγα εγώ πρώτη φορά studio με τον Γιώργο τον Χατζιδάκη και έγραψα εκεί πέρα ένα μικρό δισκάκι.
- Ερ. Πότε;
- Απ. Το '65 - '66, κάπου εκεί πέρα.
- Ερ. Κι αυτό ήταν με δικά σας τραγούδια και σκοπούς;
- Απ. Βέβαια, βέβαια.
- Ερ. Με της περιοχής; Βάλατε δηλαδή και άλλα;
- Απ. Όχι. Με δικά μου τραγούδια, δική μου μουσική.
- Ερ. Συρτά;
- Απ. Ναι. Και μας είπε μια μαντινάδα μια θεία του Γιώργου του Χατζιδάκη.
Βέβαια.
- Ερ. Μετά ακολουθούν άλλοι δίσκοι;
- Απ. Πολλοί.
- Ερ. Πόσους συνολικά έχετε κάνει; Πόσες δισκογραφικές δουλειές έχετε κάνει;
- Απ. Εγώ έχω κάνει, δε θυμάμαι, ή οχτώ ή εννιά. Για μεγάλους λέμε και έχω κάνει και καμιά δεκαριά μικρά δισκάκια.
- Ερ. Σαρανταπεντάρια.
- Απ. Ναι, ναι, ναι.
- Ερ. Που παίρνανε δυο κομμάτια.
- Απ. Ναι, ναι. Μπράβο. Τι δυο κομμάτια; Απ' τη μια μεριά... αλλά εγώ είχα πολύ πράγμα πάντα και θα γράψω στη μια μεριά λέγεται ένα κομμάτι, αλλά εγώ έβαλα δυο σκοπούς και κάθε σκοπός έβαλα κι άλλη μαντινάδα. Όπως Θα τήνε κάψω την καρδιά είναι σε μικρό δισκάκι αυτό και μια μαντινάδα είναι:
«Θα τήνε κάψω την καρδιά να μην ξαναγαπήσει
άλλης αγάπης τον καημό δεν θέλω να γνωρίσει»
και μετά αλλάζω τον σκοπό και λέω:
«Σ' αγάπησα κι όμως ποτέ δεν είπα σε κανέναν
ότι το τέλος μου σκληρό θα 'ναι χωρίς εσένα».
- Ερ. Μάλιστα. Όταν γράφετε εσείς μια δικιά σας μελωδία, έρχεται πρώτα ο στίχος ή η μουσική και σας συναντάει;

Απ. Καμιά φορά η μουσική και καμιά φορά ο στίχος. Ο στίχος είναι και... μου δίνουν και πολλοί φίλοι στίχους και σαλεύοντας στο δρόμο φτιάχνω την περισσότερη μουσική. Σαλεύοντας στο δρόμο και βγάζω το μαγνητοφώνακι κι εκείνη τη στιγμή ό,τι στίχος μου έρδει τότε προσαρμόζω εκεί. Και τότε παδιάζω.

(Τραγουδάει).

Το Ένα μαράζι.

(Τραγουδάει):

Ένα μαράζι, ένα μαράζι στην καρδιά.

Μ' αρέσει να δίνω ψυχή και παιχτικώς και τραγουδιστικώς. Το τραγουδάω, έτοιμο, κι άμα το πει και καμιά φωνάρα, μ' αρέσει περισσότερο.

Ερ. Με ποιους τραγουδιστές συνεργαστήκατε;

Απ. Αυτός ο Φουρναράκης με εκφράζει καλλιιά πάρα όλοι. Ο Φουρναράκης, αλλά δεν πειράζει πως θα το πω και εδώ πέρα, είναι πολύ βλάκας. Γιατί ο καθένας καλλιτέχνης παρακαλεί να κάμει ένα σουζέ και καθιερώνεται. Γράφω, λοιπόν, το Ένα μαράζι με το Φουρναράκη και γίνεται από τα μεγαλύτερα σουζέ της κρητικής μουσικής.

Ερ. Το μικρό του;

Απ. Χρήστος. Ναι λοιπόν και επήραν τα μυαλά του αέρα δεν ξέρω ίντα και λέει «εγώ θα πιάσω λύρα». Και πιάνει τη λύρα και χάρηκε.

Ερ. Ενώ έπαιζε;

Απ. Έπαιζε λαούτο. Αλλά το λαούτο βέβαια... Οι τραγουδιστές που παίζουνε λαούτο δεν είναι έτσι όπως του επιπέδου που ήταν χτες το βράδυ ή ο Καραβυράκης. Αυτοί, (οι περισσότεροι) παίζουν το λαούτο, ας το πούμε, όπως έπαιζε ο Καζαντζίδης την κιθάρα. Δεν ήταν κανείς περιωπής κιθαρίστας ο Καζαντζίδης, έτσι δεν είναι;

Ερ. Ακόρντα, ας πούμε.

Απ. Ναι, ναι, μπράβο. Έτσι. Και λέει «θα μάθω λύρα, θα παίξω λύρα εγώ» για να γίνει συγκροτηματάρχης. Εννοεί. Ενώ εγώ δεν έβαλα μου ποτέ το λαουτιέρα σε κατώτερη μοίρα απ' ό,τι είμαι εγώ. Και στο κέντρο που παίζαμε; Πόσα λεφτά πιάσαμε; Τακ, τακ, τακ τα μοιράζουμε όλα εξίσου,

όλα εξίσου, όνομα και ξεόνομα δεν ξέρω. Θέλω να τα πηγαίνω και καλά αι με τον Ιησού Χριστό.

Ερ. Όταν έχετε δύο λαούτα πώς είναι η μοιρασιά;

Απ. Το ίδιο.

Ερ. Άλλα θα δώσετε σ' αυτόν που κρατάει τα ακόρντα κι άλλα θα δώσετε σ' αυτόν που παίζει τη μελωδία;

Απ. Τα ίδια τα κάνω όλα.

Ερ. Σας αρέσει με δύο λαούτα εσάς ή με ένα;

Απ. Κοίταξε, το ένα λαούτο είναι το υπεύθυνο λαούτο και άλλο είναι ας το πούμενε όταν τραγουδάει το άλλο. Οπότε παίζει λαούτο και τραγουδάει. Γιατί καμιά φορά βάνω... ο Φουρναράκης, ας το πούμε τώρα, παίζει λαούτο και τραγουδεί κι είναι ο γιος μου και παίζει λαούτο, αλλά κρεμόμαστε όλοι στο γιο μου. Έχω ένα παιδί παίζει κρουστά. Τουμπερλέκι. Άλλο παιδί που παίζει μπουζούκι. Αυτοί παίζουν τώρα και πολύ λίγη ώρα γιατί το συγκρότημά μου είναι κρητικό συγκρότημα, αλλά τη βραδιά ας το πούμενε, παίζουν κι αυτοί μαζί μου συγχρόνως μπορεί να μου ζητήσει «παίξε μου ένα ζεμπέκιχο». Εγώ θα βάλω τη λύρα στη γωνία και θα παίξουν εκεί πέρα ένα εικοσάλεπτο, μισή ώρα και αυτοί παίρνουν πιο λίγα βέβαια.

Ερ. Τουμπελέκι όταν λέτε παίζουνε μαζί σας; Δηλαδή παίζετε λύρα και υπάρχει και τουμπελέκι;

Απ. Βέβαια.

Ερ. Και το μπουζούκι παίζει;

Απ. Το μπουζούκι κρατάει ακόρντα. Τώρα έχει πάρει κιθάρα και όταν είναι και η λύρα παίζει κιθάρα.

Ερ. Και όταν για παράδειγμα έρχεται κόσμος στο μαγαζί; Το θέλει αυτό; Το βλέπετε ότι το θέλει το τουμπελέκι; Δηλαδή τι εντύπωση δημιουργεί;

Απ. Βέβαια! Στην αρχή αντιδράσανε ορισμένοι καλλιτέχνες και τώρα έχουνε βάλει όλοι. Όλοι έχουνε βάλει. Εγώ πρωτόβαλα τουμπερλέκι σε ένα δίσκο μου «Ίντα καιρό είναι ζηλιό» και τρελαθήκανε όλοι.

Ερ. Πώς τον είπατε τον δίσκο;

Απ. «Ίντα καιρό είναι ζηλιό πουλί μου να σε φέρει να βρει την πρώτη του χαρά τς αγάπη το λημέρι».

- Ερ. Ποιο έτος;
- Απ. Πρέπει να ήτανε το '77.
- Ερ. Οπότε ήταν καινοτομία για την εποχή να μπει ένα τουμπελέκι.
- Απ. Ναι.
- Ερ. Υπήρξαν δηλαδή καλλιτέχνες από τους οποίους ακούσατε άσχημα λόγια;
- Απ. Και πιο μπροστά έβαλα.
- Ερ. Ναι.
- Απ. Σε καλαματιανό, βέβαια. Σε συρτό έβαλα τότες για πρώτη φορά.
- Ερ. Ζωντανά παίζατε με τουμπερλέκι ή το ακούσαν πρώτη φορά απ' το δίσκο;
- Απ. Πρώτη φορά το ακούσανε από τον δίσκο.
- Ερ. Και τι έγινε; Τι δημιουργήθηκε;
- Απ. Τους άρεσε πάρα πολύ, αλλά εμένα μου άρεσε περισσότερο και λέω θα πάρω μόνιμο. Τότε το παιδί που έχω μαζί μου τον Κισσανδράκη, αυτός ήταν στο Ηράκλειο και έπαιζε ερασιτεχνικά τουμπερλέκι, αλλά ήταν η λατρεία του και η λύρα μου και το τραγούδι του Μανώλη Κακλή. Το παίζαμε στην Αθήνα στο «Πατούχα» και καθαλίκευα το αεροπλάνο το Σαββάτο το βράδυ κι ερχόταν στο κέντρο του στην Αθήνα και την Κυριακή το βράδυ κατέβαινα στο Ηράκλειο ούτε γάτα ούτε ζημιά. Χωρίς να ξέρει κανείς ότι πού πάει. Κι άμα κατέβει κανείς τότε στο Ηράκλειο μόνιμα κάναμε και μια μέρα προβίτσα και του λέω «θα 'ρθεις μαζί μου στο συγκρότημα μόνιμος».
- Ερ. Τώρα το δικό σας συγκρότημα από ποια όργανα έτσι απαρτίζεται; Ποια όργανα έχετε όταν πηγαίνετε, ας πούμε, να παίξετε κάπου;
- Απ. Έχω πέντε όργανα στάνταρ καμιά φορά κι έξι. Καμιά φορά μπορεί να πάρω δυο φωνές, δηλαδή δυο λαούτα με τραγούδι και είναι έξι. Είναι στάνταρ.
- Ερ. Είστε εσείς...
- Απ. Είμαι εγώ, ο γιος μου, ο Κισσανδράκης στο τουμπερλέκι, ο Βογιατζής στο μπουζούκι και έχω το Γιάννη το Πετσάκη, έπαιρνα και τον Κουκάκη καμιά φορά. Τώρα; Παραδείγματος χάρη την Παρασκευή παίζω στην Ιεράπετρα και θα 'χω στο τραγούδι τον Πετσάκη και τον Φουρναράκη.
- Ερ. Ο Πετσάκης παίζει και κάποιο όργανο;
- Απ. Λαούτο.

- Ερ. Λαούτο.
- Ερ. Δυο λαούτα δηλαδή.
- Απ. Ναι, ναι.
- Ερ. Ο Φουρναράκης;
- Απ. Λαούτο κι αυτός.
- Ερ. Και ο γιος σας τρίτο λαούτο;
- Απ. Ναι. Ο Χρήστος παίζει και λίγο λύρα. Ο Φουρναράκης δεν σου είπα ότι ήταν ν' αρχίσει να παίζει λύρα;
- Ερ. Ναι, αλλά μαζί σας όταν παίζετε εσείς λύρα, παίζει κι εκείνος λύρα;
- Απ. Μπορεί για να βγάλει τον νταλγκά του να αφήσω εγώ λίγο - λίγο να παίζει κι αυτός.
- Ερ. Να αφήσετε εσείς, όταν παίζετε εσείς; Παίζουν δύο όργανα μαζί;
- Απ. Όχι, δεν παίζουν δυο λύρες μαζί. Δεν παίζουν σε γλέντια.
- Ερ. Ωραία. Τρία λαούτα σας συνοδεύουν ή δυο;
- Απ. Κανονικά είναι δυο. Οι άλλοι είναι βοηθητικοί. Βοηθάουν αυτούς με το λαούτο, όπως κρατούσε κι ο Καζαντζίδης την κιθάρα είπαμε.
- Ερ. Επομένως...
- Απ. Ο βασικός είναι ο γιος μου. Αυτός στηρίζει όλη τη μουσική.
- Ερ. Το μπουζούκι παίζει ταυτόχρονα; Στην Ιεράπετρα θα παίζει ταυτόχρονα με τη λύρα σας;
- Απ. Τώρα τελευταία έχει πάρει η κιθάρα, αλλά όταν δεν έχει τη κιθάρα παίζει το μπουζούκι και κρατάει ακόρντα.
- Ερ. Οπότε εσείς παίζετε λύρα...
- Απ. Ναι, ναι, ναι.
- Ερ. Έχετε το γιο σας που κρατάει τη μελωδία στο λαούτο...
- Απ. Βέβαια, ναι, ναι και οι άλλοι είναι βοηθητικά όργανα.
- Ερ. Και ο Φουρναράκης, ο Πετσάκης και το μπουζούκι παίζουνε συνοδευτικά ακόρντα.
- Απ. Ναι, ναι. Ναι.
- Ερ. Και το τουμπερλέκι χτυπάει;
- Απ. Βέβαια. Βέβαια.

- Ερ. Αρέσει αυτή η πληθώρα οργάνων στον κόσμο και μόνο που σας βλέπει, ας πούμε, λέει «ωραίο, μεγάλο συγκρότημα»;
- Απ. Μα βγαίνει ωραία η μουσική. Και το σπουδαιότερο είναι να γίνει καλή ρύθμιση στα ηχεία.
- Ερ. Στα;
- Απ. Στη μικροφωνική.
- Ερ. Στη κονσόλα.
- Ερ. Σας αρέσει να παίζετε με μικρόφωνα ή προτιμάτε... αν ήταν δυνατόν, ας πούμε, να ακουστείτε και με τον ένα τρόπο και με τον άλλο τρόπο σε ένα μαγαζί που είναι πεντακόσια άτομα, τριακόσια άτομα, τι θα προτιμούσατε, με μηχανήματα ή χωρίς;
- Απ. Όταν τα μηχανήματα είναι ποιότητας και ρυθμίζονται καλά να μην αλλοιώνουν τον ήχο, εδώ ο ήχος ο τέλειος είναι να βγαίνει το όργανο όπως είναι, ατόφιο. Όπως εχθές το βράδυ. Αλλά όταν γίνεται πραγματικά να έχω ένα μονιτοράκι απέναντί μου ν' ακούω τη λύρα με τις λεπτομέρειες και να βγάλω τον ήχο που θέλω, να μην διαφέρει αυτό που βγαίνει από το μεγάφωνο από το ατόφιο αφού βγαίνει από τη λύρα κι ο καθένας μας απ' το πάγκο απάνω. Έχουμε εκεί πέρα ο καθένας το μόνιτόρ του. Λέω του Κώστα του δικού μου «δώσε μου και λαούτο ν' ακούω καλύτερα. Δώσε μου και τουμπερλέκι ν' ακούω λίγο καλύτερα». Και τ' άλλα όργανα δεν με ενδιαφέρουνε.
- Ερ. Θέλετε να ακούτε τον Κώστα δηλαδή και το τουμπερλέκι.
- Απ. Τον Κώστα, το τουμπερλέκι ν' ακούω και πολύ λίγο. Φτάνει ο ήχος αφού ακούω από εκεί που παίζουνε το λαούτο τους. Βέβαια. Κι απ' τα μεγάφωνα.
- Ερ. Εάν ο Κώστας για κάποιο λόγο σας έλεγε να μάθει λύρα τι θα του λέγατε;
- Απ. Να μάθει λύρα; «Πιάσε παιδί μου το λαούτο που κρατάς και άστη λύρα». Μα κι εγώ θα μπορούσα να μάθω λαούτο, αλλά έμαθα τη λύρα μόνο. Κι εγώ να πιάσω το λαούτο ξέρω, μόνο με δυσκολεύει η πένα. Αλλά άμα πιάσεις ένα όργανο, το ξεσκίζεις που λέει ο λόγος. Άμα πιάσεις πολλά, κάνεις ανακατέματα και δεν κατέχεις τι κάνεις. Εγώ είμαι υπέρ του ένα όργανο, ό,τι όργανο και να 'ναι. Και στο σχολείο στο Μουσικό Γυμνάσιο που πάω εκεί πέρα, άλλα πάνε εκεί πέρα σε δύο - τρία όργανα. Δεν τη

βλέπω καλή τη λύση αυτή. Κι απ' το Μουσικό Γυμνάσιο κανείς δεν θα γίνει δεξιοτέχνης, σου το λέω εγώ τώρα. Αναλώνονται με το να πάνε σε χίλια όργανα, ξεχνούν τι κάναμε εμείς.

Ερ. Η κιθάρα σας αρέσει να συνοδεύει με το λαούτο;

Απ. Πάρα πολύ. Ναι. Πάρα πολύ.

Ερ. Από πότε εμφανίστηκε η κιθάρα να συνοδεύει τη λύρα;

Απ. Σε όλους μου τους δίσκους έχω βάλει κιθάρα εγώ.

Ερ. Παλιότερα είχανε βάλει οι άλλοι;

Απ. Πιο παλαιότερα μόνο από την ανατολική Κρήτη, που παίζανε σηπειακές κοντυλιές και θάνανε για οτιδήποτε άλλο θάνανε νταούλι και κιθάρα. Βιολί, νταούλι και κιθάρα. Στην ανατολική Κρήτη είναι τελειομανείς εκεί.

Ερ. Εδώ ο πρώτος που έβαλε κιθάρα ποιος ήταν;

Απ. Εδώ πέρα; Κανείς.

Ερ. Εδώ δεν παίζουνε με κιθάρα;

Απ. Ε;

Ερ. Εδώ είδαμε εμείς κιθάρες.

Απ. Τώρα παίζουνε, τι;

Ερ. Ο πρώτος που τα εισήγαγε αυτά ποιος ήτανε;

Απ. Δεν θέλω να πω τίποτα για τον εαυτό μου, αλλά εδώ πέρα κάτι περίεργοι έχουν βάλει και δύο - τρία τουμπελέκια στο συγκρότημά τους και κάνουνε τσι μάγκες και είχαμε πάει μια φορά στο Φάρο το κέντρο εδώ πέρα και ήτανε κι ένα παιδί ο Τζουγανάκης και ο Χαλκαδάκης και κάνανε πόλεμο, επειδή είχα εγώ τουμπελέκι. «Βρε παιδιά, δεν το θέλετε; Όταν βγαίνετε να παίζετε εσείς μην το θάνετε». Αυτός τώρα έχει δυο τουμπελέκια στο συγκρότημά του ο Τζουγανάκης. Ό,τι κι αν κάνω το μιμούνται την άλλη μέρα.

Ερ. Νταούλι στο Αμάρι υπήρχε;

Απ. Στο Αμάρι, όχι, δεν θυμούμαι.

Ερ. Στο Ρέθυμνο γενικά στο νομό;

Απ. Ούτε κι εδώ πέρα. Μόνο στον Αποκόρωνα ο μακαρίτης ο Χαρίλαος, είχα ακούσει, αυτός είχε πάει στην Αμερική εκείνη την εποχή αφού 'κανε το καράβι πενήντα μέρες να πάει, επήγε ο βρακοφόρος κι έμεινε εκεί πέρα για

πολύ καιρό κι έγραψε κάτι ηχογραφήσεις στην Αμερική μόνο με νταούλι. Και από εκεί ακούς κάτι δίσκους που είχε γράψει ο Χαρίλαος μόνο με νταούλι.

Ερ. Γερακοκούδουνα στη λύρα υπήρχανε παλιά;

Απ. Ε, βέβαια, βέβαια πώς δεν υπήρχαν.

Ερ. Στο Αμάρι θυμάστε εσείς λυράρηδες με γερακοκούδουνα;

Απ. Ήταν ένας Ρουμελογιιώργης κι είχε γερακοκούδουνα. Ήταν ένας Κοκάρης απ' του Κλάδου το χωριό κι είχε γερακοκούδουνα. Εδώ στο Ρέθυμνο ήταν ο Καρεκλάς, αν έχετε ακούσει το όνομά του, κι είχε γερακοκούδουνα. Δεν υπήρχαν τα συνοδευτικά όργανα και παίζανε λύρα σκέτη. Μια βροντόλυρα της κακής ώρας κι έκαναν ήχο και καταχτυπούσαν τα κουδούνια για να μην...

Ερ. Παλιά, ε;

Απ. Ναι, ναι. Για να μην είναι μονοτονία. Ε, τώρα πολλοί θέλουν να κάνουν τώρα πως ανανεώνουν τα παλιά και βάνουν γερακοκούδουνα. Ναι, αλλά το παίξιμο ήταν διαφορετικό τότε. Και τώρα αν βάλεις γερακοκούδουνα, τι το θέλεις το λαούτο ή το θέλεις το άλλο;

Ερ. Γιατί τα λέγανε γερακοκούδουνα;

Απ. Τα κουδούνια εκείνα δεν ξέρω γιατί. Κουδούνια ήταν και τα λέγαν γερακοκούδουνα.

Ερ. Εσείς θυμάστε να συνοδεύει ένα λαούτο ή μαντολίνο τη λύρα στο Αμάρι;

Απ. Τη λύρα και παλαιότερα τη συνοδεύανε πότε μαντολίνο και κάνανε ντάκα - ντούκα, έτσι... ακόρντα, ας το πούμε.

Ερ. Σκούπα που λέμε, ε;

Απ. Ναι, ναι, μπράβο ή μπουζούκι, μπουλγαρί και μετά το λαούτο.

Ερ. Υπήρχε μπουλγαρί;

Απ. Ναι, ένα σωρό! Ο Φουσταλιέρης ο μακαρίτης και τώρα τον Μουνταλή έχει έναν που πόδανε.

Ερ. Εκτός όμως απ' τον Φουσταλιέρη που ήταν ονομαστός για το μπουλγαρί του, άλλοι παίζανε; Ήταν διαδεδομένο το όργανο;

- Απ. Ήταν κι εδώ πέρα στα Περβόλια ένας που τον λέγανε Θανασό, Θανάσης, κι έπαιζε και μπουζούκι και μπουλγαρί. Το ίδιο ήτανε. Μπουζούκι τρίχορδο είναι το μπουλγαρί, δεν έχει διαφορά.
- Ερ. Τι σκοπούς παίζανε στο μπουλγαρί; Συρτά παίζανε;
- Απ. Τα πάντα. Και συρτά παίζανε και τα πάντα.
- Ερ. Σούστα παίζανε;
- Απ. Σούστα δεν πάει, δεν ήταν εύκολο.
- Ερ. Θυμάστε εσείς δυο λαούτα ή ένα λαούτο;
- Απ. Ένα λαούτο! Το λαούτο το δεύτερο μπήκε στην κρητική μουσική τότε που ξεκίνησαν τα κέντρα. Τα κέντρα, λοιπόν, ο νόμος της αγορανομίας δεν έδινε ποσοστά εκτός να είναι τρία όργανα.
- Ερ. Μάλιστα. Τι εννοείτε «δεν έδινε ποσοστά;» Σε ποιον;
- Απ. Ο πελάτης του θάνουνε δέκα τοις εκατό παραπάνω για τη μουσική.
- Ερ. Στο λογαριασμό του.
- Απ. Στο λογαριασμό του. Αν δεν ήταν τρία όργανα στο πάλκο ο πελάτης δεν έδινε το δέκα τοις εκατό, βάσει της αγορανομίας το νόμο. Κι αφού στην αρχή ξέρεις τι κάναμε εμείς; Δεν είχαμε άλλο λαούτο να πάρουμε και παίρναμε ένα λαούτο χωρίς λαουτιέρη και το θάναμε απάνω στην καρέκλα αφού άμα έρθει η αγορανομία, κάπου πάει. Στην τουαλέτα είναι. Ξέρω γώ πού είναι; Και να βάλουμε κι ένα θαμόνα να βγει απάνω να πιάσει το λαούτο.
- Ερ. Σε ποιο μέρος αυτό το κάνατε;
- Απ. Σε πολλά μέρη.
- Ερ. Σε ποιο κέντρο;
- Απ. Και στην Αθήνα όταν πρωτοπήγα στον «Πατούχα» έτσι το κάναμε. Μέχρι που βρήκαμε άλλο, βρήκαμε το Μαρκογιαννάκη το Βαγγέλη που είναι μεγάλη φυσιογνωμία, μεγάλη φυσιογνωμία. Εγώ από τους δημιουργούς της κρητικής μουσικής είναι πρώτος αυτός.
- Ερ. Ο νόμος αυτός γιατί δημιουργήθηκε; Δημιουργήθηκε κατ' αρχήν για όλη την Ελλάδα;
- Απ. Για όλη την Ελλάδα.

- Ερ. Κι έλεγε ότι για να βάλεις δέκα τοις εκατό στο φαγητό του πελάτη, πρέπει να 'χεις τρία όργανα.
- Απ. Βέβαια. Όταν υπάρχει ζωντανή μουσική.
- Ερ. Δεν μπορούσατε να βάλετε μια δεύτερη φωνή; Κάποιον άλλο να τραγουδάει; Έπρεπε να βάλετε όργανο οπωσδήποτε;
- Απ. Δεν έχει σημασία, ό,τι να 'τανε. Άμα ήταν άλλο ένα άτομο, τρία άτομα ας το πούμε, το τι κάνει ο άλλος, δεν ενδιαφέρει την αγορανομία. Αρκεί να υπάρχουν τρία άτομα στο πάλκο.
- Ερ. Αυτό όμως δεν χάλαγε το σχήμα που υπήρχε μέχρι τότε;
- Απ. Ε... Δεν το χαλούσε, εδώ που τα λέμε. Δεν χαλάει τα πολλά όργανα τη μουσική πιστεύω αν πηγαίνουν σωστά.
- Ερ. Όχι, δεν λέω αυτό, αλλά είναι πολύ Προοδούστεια μέθοδος να πεις «πρέπει να 'χεις τρία».
- Απ. Ε, βέβαια.
- Ερ. Αν εγώ θέλω να παίζω με έναν, πρέπει να παίζω με έναν ακόμα. Αν θέλω 'γώ να βάλω άλλους πέντε, θα βάλω άλλους πέντε.
- Απ. Όμως δεν παίρνεις τα ποσοστά από το...
- Ερ. Ναι, αυτό λέω. Δεν ήτανε λίγο παρατραβηγμένο;
- Απ. Ήτανε ο νόμος του κράτους αυτός. Αυτός είναι νόμος του κράτους.
- Ερ. Εσείς για πρώτη φορά ποια χρονιά παίζετε σε κέντρο που υπάρχει αυτός ο νόμος; Αυτό ο νόμος πότε βγαίνει; Ξέρετε;
- Απ. Εδώ πέρα παίζαμε στο Ρέθυμνο σε κάτι μαγαζάκια, σε κάτι κουτουκάκια τότε σας ας πούμε έφτιαχναν τον Κακλή, εγώ είχα το ραφείο και καμιά φορά κανά Σαββάτο βράδυ, Παρασκευή, δεν ξέρω τι, να πάμε να παίζουμε σ' ένα κέντρο να 'ρθουνε φίλοι και γεμούσε το μαγαζάκι. Τότες στο μαγαζάκι δεν χωρούσαν εκατό άτομα ζόρι - ζόρι και επαίζαμε. Δεν βάνανε ούτε ποσοστά ούτε τίποτα. Μόνο τα τυχερά που μας εβάνανε και δεν χωράγανε.
- Ερ. Πρώτη φορά έτσι με τον νόμο αυτόν που λέτε το λαούτο το αφήνατε στην καρέκλα κι άμα...
- Απ. Δεν θυμάμαι πότε ακριβώς, πάντως στην Αθήνα όταν επήγα το '69 τον πρώτο καιρό δεν είχαμε άλλο λαούτο. Μετά πέρασε κανένα τρίμηνο πουθενά, δεν ξέρω πόσος καιρός, είχα βρει τον Μαρκογιαννάκη το Βαγγέλη

και αυτός πήγαινε στο ωδείο, δίδασκε, ήταν στην Κρατική ορχήστρα και του λέω «έλα, ρε Βαγγέλη, τα βράδια εκεί πέρα να περνάει η ώρα, να βγάνουμε και κάτι τις». Κι ήρθε κι αυτός εκεί πέρα και παίζαμε μαζί. Αυτός ήταν μεγάλη φυσιογνωμία στο λαούτο και στη δημιουργία. Αυτός έχει φτιάξει αθάνατα τραγούδια.

Ερ. Πώς λέγεται το μικρό του;

Απ. Βαγγέλης Μαρκογιαννάκης. Του Μαρκογιάννη του Γιάννη είναι αδερφός του και ο Μανιάς, τα τραγούδια που τον εκάμανε Μανιά είναι του Μαρκογιαννάκη του Βαγγέλη.

Ερ. Ο Άρχοντας.

Απ. Άρχοντα τότε λένε τον Μανιά; Άρχοντας είναι ο Μαρκοβαγγέλης. Ο Μανιάς παίζει κι αυτός λαούτο, όπως πατάει, όπως κρατούσε ο Καζαντζίδης την κιθάρα. Αλλά βγήκαν εποχές και το κακό τους είναι ότι δεν αναγνωρίσαν τίποτα, ούτε ο Μανιάς, ούτε ο Κακλής. Δεν άκουσα να πει ευχαριστώ τον Μαρκοβαγγέλη ποτέ. Ούτε τον Κακλή να πει ευχαριστώ τον Ροδάμανθο.

Ερ. Όταν έπαιζε ένα λαούτο με τη λύρα έπαιζε σκούπα ή;

Απ. Άρτσι - μπούρτσι και όπου πάει, κι όπου λάχει.

Ερ. Έπαιζε και μελωδία;

Απ. Τη μελωδία μπορούσε να προσπαθήσει. Για να ξεγελάει τον κόσμο από κάτω ότι κουνεί τα χέρια του.

Ερ. Συγγνώμη, για ποια περίοδο μιλάμε τώρα;

Απ. Παλιά και τώρα ακόμα.

Ερ. Παλιά όταν η λύρα έπαιζε με ένα λαούτο, το λαούτο τι θέση είχε;

Απ. Το λαούτο πάντα βοηθητικό όργανο.

Ερ. Κι έπαιζε άρτσι - μπούρτσι και ο λουλάς;

Απ. Εμ, τι νομίζεις; Λίγοι ήταν αυτοί που παίζανε λαούτο.

Ερ. Και πότε αρχίζει να παίζει μελωδία; Ό,τι παίζει η λύρα να το παίζει και το λαούτο σε ορισμένα σημεία;

Απ. Ο Μαρκογιάννης ετούτος που υπάρχει, ο μεγάλος Μαρκογιάννης, αυτός έκαμε τη σχολή να βοηθάει πραγματικά το λαούτο τη λύρα. Και μετά από τον Μαρκογιάννη, που τότε λέγω εγώ ότι έκανε μία σχολή, και όταν

επήγαινε στο Ηράκλειο ετρέχανε όλα τα λαγουδιάρια του νομού Ηρακλείου, πού είναι ο Μαρκογιάννης να παν να ανοίξουνε και τα μάτια και τ' αυτιά. Να τον ακούν τον Μαρκογιάννη. Και βγήκαν από κει πέρα: ο μακαρίτης ο Παπατσαράς τον είχα κι εγώ μαζί μου μια φορά. Ωραίο λαούτο. Πριν τον γιο μου τώρα. Με λέει ο γιος μου «μ' έκανε ο Παπατσαράς κι αγάπησα το λαούτο». Μετά, Φουκάκης Δημήτρης, Τζαγκαράκης Δημήτρης, Γιάννης Ευλούρης... Ψαρογιάννης. Δεν ξέρω αν ξεχνώ κανένα απ' τη σχολή του Μαρκογιάννη, ας το πούμε. Ο μακαρίτης Νίκος Καδιανός.

Ερ. Κι ο Καδιανός, ε;

Απ. Ναι. Ήτανε στιλ Μαρκογιάννη. Μετά λοιπόν επαρουσιάστηκε ο Βαγγέλης ο Μαρκογιάννης. Από το Βαγγέλη το Μαρκογιάννη.

Ερ. Ο αδερφός του.

Απ. Έκαμε ένα άλλο στιλ. Έκανε τα... σούστα ακόρντα, ταξιμάκια στο λαούτο που ήτανε το πρότυπό τους ας το πούμε ο Μαρκοβαγγέλης, του Νίκου του Αλεξαντινού, του γιου μου, του Πετσάκη του γιου, ο Γιάννης ο Πετσάκης είναι ο γιος του Μιχαλιού, πολύ καλός. Ένας Στίβαχτάκης Χρήστος, Φραγκιαδάκια, δυο αδερφοί που παίζανε λαούτο, δεν ξέρω αν ξεχνώ κανέναν άλλο. Εδώ πέρα στο Ρέθυμνο είναι το Βερδινάκη το Μανωλιό, αυτός βέβαια παρακολουθούσε το γιο μου, αλλά εφόσον είναι αυτή η σχολή, είναι η σχολή του Μαρκοβαγγέλη.

Ερ. Εσάς είπατε ότι σας έδειξε πράγματα ο κύριος Μαρκογιαννάκης;

Απ. Εμένα δεν μου έδειξε...

Ερ. Σχετικά με το ρυθμό;

Απ. Επαίξαμε μαζί. Εγώ έβλεπα τον Μαρκογιάννη λοιπόν πώς εχτυπούσε το πόδι του κάτω...

Ερ. Όχι, ο Βαγγέλης.

Απ. Όχι, ο Βαγγέλης.

Ερ. Πώς λέγεται;

Απ. Ο Γιάννης. Εφόσον παίζαμε μαζί, να σου δείξω και φωτογραφίες παλιές. Τότες σας δεν ήτανε ανάγκη να τραγουδάει κανείς, ούτε μηχανήματα είχαμε τότες σας ούτε τίποτα. Εγώ θέλω να πω έτσι, με χωρίς

μηχανήματα μπορώ να πω και μια - δυο μαντινάδες τη βραδιά τρεις, που μου 'βγανε το κέφι, μπαίναμε στη μέση - μέση όπου γινόταν ο χορός και παίζαμε. Και του Μαρκογιάννη έβλεπα, λοιπόν, το πόδι του, και έκανα και το δικό μου μαζί. (Χτυπάει το πόδι του). Έτσι. Και συνήθισα λοιπόν και το χτυπώ κι εγώ ακόμα το ίδιο. Και ο Σήφης ο Κοτσυφός. Σήφης... ξεχνώ το επώνυμο. Κοτσυφός ήταν το ψευδώνυμό του, από εδώ πέρα, απ' τα Περβόλια και αυτός θεωρούνταν τυχερός ο λυράρης που ήθελε να παίζει τότε με τον Κοτσυφό ή με τον Μαρκογιάννη.

Ερ. Το χτύπημα αυτό του ποδιού σας βοήθησε;

Απ. Στο ρυθμό, βέβαια! Εγώ δεν μπορώ να παίξω τώρα χωρίς να χτυπάω το πόδι μου.

Ερ. Μετράτε όταν παίζετε;

Απ. Όχι, δεν χρειάζεται να μετρώ. Το πόδι, μου βοηθάει την ψυχολογία μόλις βγει ο χορευτής στην πίστα να δω σε τι ταχύτητα θα του παίξω. Άλλοι χορεύουνε γρήγορα, άλλοι μέτρια, άλλοι πολύ αργά. Και οι σκοποί μας το ίδιο είναι.

Ερ. Αλλά παρ' όλα αυτά και χτες που παίζατε πάλι χτυπάτε το πόδι σας. Δεν το αλλάζετε αυτό.

Απ. Βέβαια, ναι. Βέβαια.

Ερ. Είτε έχετε χορευτή μπροστά είτε δεν έχετε.

Απ. Είτε δεν έχω, βεβαίως. Το χτυπάω το πόδι μου. Και θα ρίχνουμε και πλάγιες ματιές ο ένας με τον άλλο, το συγκρότημα που είναι απάνω, να έχουμε τον ίδιο χτύπο όλοι. Αυτή είναι η επιτυχία. Βέβαια.

Ερ. Όταν φτιάχνετε τα συρτά εσείς, τα δικά σας, πόσα θέματα βάζετε; Δύο συνήθως;

Απ. Θέματα;

Ερ. Φράσεις μουσικές.

Ερ. Ο κάθε συρτός αποτελείται από τι;

Απ. Α... Να πω κάτι. Εδώ ο ρυθμός στο συρτό μπορεί να κάμω τέσσερις χτύπους στο πρώτο γύρισμα. Μπορώ να το κάνω και με έξι, μπορώ να το κάνω και με οχτώ. Ε; Αυτό με ρωτάτε;

(Γελάει)

Και κάμω:

(Τραγουδάει με τα ρα ραν ένα γύρισμα) το πρώτο γύρισμα, έχω έξι χτύπους εδώ.

Κι ένα άλλο:

(Τραγουδάει με τα ρα ραν ένα γύρισμα). Οχτώ.

Ερ. Αυτό το παίζετε πόσες φορές;

Απ. Εξαρτάται από τον τραγουδιστή. Πρέπει να το παίξω μια φορά να μπει το τραγούδι κι άμα τελειώσει τη φράση του την τελευταία θα κάμω άλλη μια φορά ανταπόκριση και μετά πάω στο δεύτερο γύρισμα.

Ερ. Δηλαδή τρεις φορές συνήθως;

Απ. Τρεις - τέσσερις. Τέσσερις. Βέβαια.

Ερ. Και μετά πάτε στο δεύτερο;

Απ. Στο δεύτερο γύρισμα που αυτό έχει ή τέσσερις ή οχτώ χτύπους. Δεν έχει έξι.

(Τραγουδάει με τα ρα ραν το δεύτερο γύρισμα του Πρώτου, δύο φορές).

Οχτώ. Για να πω την υπόλοιπη μαντινάδα, γιατί λέω την άλλη μισή.

Ερ. Ναι. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου εσείς δεν μπορείτε να συνδέσετε ένα συρτό με άλλο επειδή είναι τα τεσσάρια, τα οχτάρια; Δηλαδή πρέπει να συνδέσετε ένα τεσσάρι, οχτάρι συρτό με τεσσάρι, οχτάρι; Ή μπορείτε να συνδέσετε οποιοδήποτε;

Απ. Μπορώ να κάνω και άλλο τρόπο. Εξαρτάται. Δεν θυμάμαι αν έχω κανένα που να 'ναι παραπάνω από οχτώ.

Ερ. Ωστόσο, όταν βάζετε μια σειρά συρτά, ταιριάζουν όλα τα συρτά με όλα τα συρτά; Ασχέτως του τέσσερα και του οχτώ.

Απ. Όχι. Κοίταξε να δεις. Εξαρτάται από την κλίμακα που θα το παίξω. Δεν μπορώ να παίξω ας το πούμε ένα που να 'χει μια κλίμακα στο Ρε και να πάω σε άλλη κλίμακα. Η μουσική κανονικά είναι, εμείς με το αυτί το κανονίζουμε αυτό. Γιατί δε γράφουμε μουσική.

Ερ. Αλλάζετε κλίμακα στο συρτό;

Απ. Πώς; Ναι!

Ερ. Μέσα στο συρτό;

- Απ. Μέσα στο συρτό μπορεί να κάνω εκεί πέρα μια σκαλίτσα να το γυρίζω γύρω – γύρω, να καταλήξω εκεί που θέλω.
- Ερ. Οπότε μετά από εκεί πιάνετε και συνδέετε οποιοδήποτε συρτό είναι στην κλίμακα την καινούργια;
- Απ. Ναι, ναι.
- Ερ. Πώς το λέτε; Κλίμακα; Ήχο; Δρόμο; Σκάλα;
- Απ. Στη μουσική το λένε αυτοί διαφορετικά, εγώ είμαι της παλιάς σχολής. Εγώ το λέω, είμαι του Δημοτικού και της Κατοχής.
- Ερ. Πώς το λέτε;
- Απ. Το λέω όπου με βγάλει εμένα. «Πάμε με τη λύρα έτσι», αλλά με το αυτί μου προσαρμόζομαι να μην κάνω παραφωνίες.
- Ερ. Όταν τραγουδάτε ένα δικό σας συρτό που το έχετε γράψει δίσκο, μπορείτε να βάλετε μια οποιαδήποτε μαντινάδα σας έρθει εκείνη την ώρα στο μυαλό ή πρέπει να θυμηθείτε με ποια μαντινάδα το γράψατε στον δίσκο;
- Απ. Οι μαντινάδες που βάζω είναι κλασσικές, έχουνε μείνει έτσι και πάνε δεμένες με το κομμάτι αυτό. Για να αλλάξω τη μαντινάδα, πρέπει να αλλάξω τεχνική. Γιατί η μαντινάδα μπορεί να έχει στην αρχή δυο λέξεις. «Πονώ» ας το πούμε. Είναι δυο... πώς θα τις πω αυτές;
- Ερ. Συλλαβές;
- Απ. Συλλαβές. Μπορεί να είναι «γλυκοχαράζει». «Γλυ-κο-χα-ρά-ζει». Μεγάλη λέξη. Πρέπει να κάμω άλλη τεχνική. Οπότε γι' αυτό εγώ δίνω σημασία μεγάλη να πω τις λέξεις σωστά και τον τόνο και τα πάντα. Δεν θέλω να κατηγορήσω κανέναν, αλλά εγώ είμαι εναντίον πολύ όταν κόβουν τις λέξεις.
- Ερ. Ναι, γιατί θα μπορούσατε να πείτε:
(Τραγουδάει)
«Πονώ» ή «Γλυκο... γλυκοχαράζει...».
- Απ. Το μαγνητόφωνο γράφει τώρα, βέβαια, ε;
- Ερ. Ναι.
- Απ. Εγώ θα πω όμως, δεν πειράζει. Γελώ χωρίς να χαίρομαι... λέω ένα τραγούδι. Δεν είχα σκοπό να το πω. Ο φίλος μου ο Μανώλης ο Κακλής το 'χαμε

λάθος το τραγούδι κι έλεγε «Εγώ γελώ χωρίς να χαί-». Εγώ τώρα και η λέξη να σταματήσει στο χαί-...

Ερ. Και είναι και συγκεκριμένη.

Απ. Ναι, ρε παιδί μου! Δεν το μπορούσα. Λέω θα το πω εγώ παρόλο που ο Μανωλιός έχει ψηλές πολλές και χαμηλές πολύ λίγες. Εκουρδίσσαμε λοιπόν τη λύρα ένα ημιτόνιο πάνω από το διαπασών για να μπορεί να το πει άνετα. Εγώ όμως ξεψυχούσα για να το πω, αλλά προκειμένου να πει «Γελώ χωρίς να χαί-» και όταν εκάναμε πρόβες, λέω στο studio εγώ θα το βολέψω εγώ, εξά μου εμένα. Πολεμώ, πολεμώ, σθήσε - γράψε, σθήσε - γράψε, μετά απογοητεύτηκα και του λέω δεν γίνεται. Και λέω εγώ:

(Τραγουδάει):

«Γελώ χωρίς να χαίρομαι».

Και το 'πα εγώ το πρώτο γύρισμα. Μετά το άκουγε κι έκαμε επανάληψη αυτός. Βέβαια.

Ερ. Είναι σημαντικό δηλαδή να μην κόβεις λέξεις.

Απ. Βέβαια.

Ερ. Ακόμα κι αν δεν είναι πάνω στο χαί-, αν είναι ας πούμε στο γλυκοχαρά...

Απ. Δεν μ' αρέσει έτσι.

Ερ. Δεν σας αρέσει.

Απ. Βέβαια, δεν μ' αρέσει. Έχουμε γράψει άλλο ένα με τον Μανώλη και το άφησα και πέρασε και κάθε φορά που το ακούω, καίγομαι. Που λέει «Χίλιες φορές χαράμι σου». «Χίλιες φορές χαρά-», «χιλιες φορές χαρά-...» δεν είναι άσχημη λέξη, αλλά φεύγει απ' το νόημα. Άλλο είναι το «χαράμι σου», «Χίλιες φορές χαρά-», δεν είναι το νόημα της μαντινάδας αυτό. Εγώ είμαι λεπτολόγος σ' αυτά και κάνω εγώ:

(Τραγουδάει)

«Χίλιες φορές, χίλιες φορές χαράμι σου».

Έτσι το λέω εγώ κι έτσι το είχα πει. Δεν μπορούσε να το πει, δεν μπορούσε. Όταν συνηθίσεις ένα τέτοιο, δύσκολα γυρίζεις.

Ερ. Ωστόσο αν υπήρχαν ας πούμε μαντινάδες που να έλεγε «πονώ» ή να έλεγε μετά «γλεντώ», δηλαδή να έχουνε κατά κάποιο τρόπο τις ίδιες συλλαβές κομμένες στο ίδιο μέρος. Καταλαβαίνετε πώς το λέω; Να μην είναι ας

πούμε γλυκοχαράζει, να είναι πονώ ή να είναι μια άλλη μαντινάδα που ν' αρχίζει από «γλεντώ».

Απ. Εγώ μ' αρέσει και το έχω πει σε όλους αυτούς που έχω διδάξει στο τραγούδι και σε όλους τους συναδέλφους, λέω «παιδιά, όποιος χρειαστεί τη βοήθειά μου την έχει για να βάλουμε ένα χαλικάκι στη κρητική μουσική». Το τραγούδι δεν πρέπει να κόβεται η λέξη στη μέση. Ότι μαντινάδα είναι. Μπορεί να βγει στο φτερό. Εγώ έχω κάνει ένα κομμάτι τώρα, καινούργιο, ας το πούμε και μπαίνω στο φτερό, μπαίνω από τη μέση, δεν μπαίνω απ' την αρχή για να πω την λέξη σωστά. Κατάλαβες;

Ερ. Τι θα πει θγαίνω στο φτερό;

Απ. Όπως πετάει το πετούμενο, ας το πούμενε, ή περιστέρι ή πέρδικα και πιάνεις το τουφέκι και τη βλέπεις και την ώρα που πετάει τη πυροβολάς, το ίδιο, με τη μουσική κάνω εγώ.

(Τραγουδάει με τα ρι ραν).

Ενώ μπορούσα να μπω από την αρχή να πω:

(Τραγουδάει με τα ρι ραν).

Αλλά το συνήθισα εγώ στο τραγούδι και κάνω:

(Συνεχίζει το γύρισμα).

Εγώ είδες πού μπήκα τώρα; Δεν μπήκα από την αρχή.

(Τραγουδάει)

«Εγώ

απ' την αγάπη σου, αγ μωρό μου,

απ' την αγάπη σου δώρο τον κόσμο επήρα,

εγώ απ' την αγάπη σου δώρο τον κόσμο επήρα».

Αυτό είναι άγραφο το κομμάτι.

Ερ. Οπότε μπαίνετε απ' το δεύτερο χτύπο, ας το πούμε έτσι, στο τραγούδι.

Απ. Βέβαια, ναι.

Ερ. Και το κάνατε αυτό για ποιο λόγο;

Απ. Για να μη χαλάσω τη φράση, τη λέξη, τη συλλαβή. «Εγώ απ' την αγάπη σου», άμα το έβανα απ' την αρχή δεν θα μ' έπαιρνε να το κάμω έτσι.

Ερ. Πώς θα πήγαινε αν το βάζατε απ' την αρχή;

Απ. Δεν το δοκίμασα.

(Τραγουδάει)

«Εε - γώ, εε - γώ».

Δεν μ' αρέσει. Καλύτερα μ' αρέσει «εγώ» (το λέει κοφτά). Βέβαια.

Ερ. Διδάσκετε κ. Ροδάμανθε στο Μουσικό Γυμνάσιο Ρεθύμνου φέτος και πέρυσι στου Ηρακλείου;

Απ. Πέρυσι στου Ηρακλείου, ναι.

Ερ. Εκεί τι μαθητές έχετε, ποιας ηλικίας;

Απ. Φέτο μου είπε ο διευθυντής της Δευτεροβάθμιας για να μπόυνε τα παιδιά σε σωστό δρόμο να τα παραλάβω εγώ απ' την αρχή. Έχω δηλαδή τετάρτη δημοτικού, πέμπτη και έκτη. Σε αυτές τις τάξεις έρχονται και κάνουν πρώτη φορά λύρα.

Ερ. Εσείς πώς τους διδάσκετε; Ποιος είναι ο τρόπος δηλαδή που θα μάθει ένα παιδί τετάρτης, πέμπτης, έκτης δημοτικού λύρα;

Απ. Εγώ κατ' αρχήν τότε κάνω ασκήσεις στο δοξάρι, να μάθει τον καρπό και τότε βάνω το χέρι στο γόνατο εκεί και δεν κουνάει παρά μόνο τον καρπό.

Ερ. Ο καρπός δηλαδή στερεωμένος στο γόνατο και κουνάει το μπράτσο.

Απ. Το μπράτσο, ναι, στερεωμένο και κουνάει μόνο ο καρπός. Και τότε κάμω ορισμένες ασκήσεις και μετά πώς θα πιάσουν το δοξάρι, τότε δείχνω, πώς θα πιάνουν τη λύρα γιατί όταν πιάνουμε τη λύρα, άμα τη χουφτώσουμε έτσι όπως τη κάνουν οι περισσότεροι δεν έχουν την ευχέρεια να κάνουν το τρέμουλο άμα ακουμπάει η παλάμη στο λαιμό της λύρας. Δεν το ξέρουν πολλοί όμως αυτό. Κι εγώ λοιπόν τα διδάσκω πώς θα πιάνουν τη λύρα. Είναι λιγάκι μπελάς στην αρχή και πρόβλημα γιατί δεν έχουνε πάρει τον αέρα και μπορεί να τους πέσει η λύρα. Εγώ τότε λέω όμως, κοίταξε να δεις, με τον αντίχειρα θα σπρώχνουν τη λύρα αριστερά, με τη παλάμη θα σπρώχνουν τη λύρα δεξιά και κρατάει το κάτω μέρος της λύρας αντίσταση με το πόδι. Και στερεώνεται η λύρα και την κρατάω έτσι και την κάνω...

Ερ. Και την κουνάτε.

Απ. Απ' το ποδαράκι. Και μ' αυτόν τον τρόπο και μόλις πατήσουνε ένα δάκτυλο σε κάποια χορδή η παλάμη θα φύγει ένα πόντο πιο πέρα - πέρα απ' το να μ' αφήσει το ελεύθερο να κάνω το τρέμουλο μου άμα χρειαστεί. Όταν είναι ανοικτά όμως χωρίς δάκτυλο, η παλάμη μου ακουμπάει στον

λαιμό της λύρας. Αυτά τα άλλα όργανα δεν το ‘χουν αυτό, ούτε το μαντολίνο, ούτε το λαούτο, ούτε τίποτα. Γι’ αυτό η λύρα έχει μια ιδιαιτερότητα. Βέβαια.

Ερ. Όταν διδάσκετε τι άλλο κάνετε; Τους δίνετε κασέτες να ακούσουνε;

Απ. Βέβαια! Έχω ένα μαγνητόφωνο εκεί κι επειδή εγώ δεν ξέρω μουσική να γράφω, να διαβάζω, ξέρω ‘γω, αυτά που είναι να γράψω στη μουσική τα λέω με το στόμα μου.

Ερ. Δηλαδή;

Απ. Δεξιά πορεία, αριστερή πορεία. Όταν κάμω δεξιά πορεία και χρειάζεται και η επόμενη δεξιά κάνω το χέρι μου επάνω χωρίς να ακουμπήσει το δοξάρι στις χορδές. Πάνω απ’ τις χορδές αριστερή πορεία την οποία τήνε λέω κενή. Τήνε γράφω στο κασετόφωνο.

(Τραγουδάει με τα ρι ραν)

Κενή.

(Τραγουδάει το υπόλοιπο του γυρίσματος με τα ρι ραν).

Με καταλάβατε;

Ερ. Το λέτε έτσι με μπουκόλυρα;

Απ. Όχι, αυτό το παίζω στη λύρα.

Ερ. Το παίζετε στη λύρα.

Απ. Ναι. Τόνη κάνω όμως τα δάκτυλα, πρώτο, δεύτερο, τρίτο, τέταρτο. Στι ανάμεσά δεσ των δαχτύλων είναι οι διέσεις. Αυτό το λέω «διέση». Όταν είναι από το πρώτο δάκτυλο και πάνω προς το καβαλαράκη της λύρας είναι «ύφεση». Ύφεση ψηλή, ύφεση μεσαία, ύφεση χοντρή. Στη χοντρή χορδή.

Ερ. Στη χοντρή χορδή.

Απ. Ναι, ναι. Έτσι.

Ερ. Κι όταν τους λέτε κενή, ξέρουν αυτά ότι η κενή είναι...

Απ. Η κενή είναι γυρίζοντας το δοξάρι αριστερά χωρίς να ακουμπήσει τις χορδές.

Ερ. Ναι. Τους γράφετε και τίποτα έτσι σαν σημειογραφία;

Απ. Όχι, στο χαρτί τίποτα δεν γράφω.

Ερ. Στο χαρτί τίποτα.

Απ. Ότι είναι, είναι γραμμένο στην κασέτα. Πρέπει να 'ναι δυο - τρία χρόνια που 'χαν έρθει απ' την Αμερική που 'χαν έρθει μια οικογένεια εδώ πέρα και ζήτησαν να με θρουν, γιατί είχα πάει στην Αμερική, πολλές φορές έχω πάει, να δείξω στο παιδί που 'χε πάρει λύρα στην Αμερική. Και του έκανα έξι - εφτά μαθήματα. Του έκανα. Και μ' αυτόν τον τρόπο του έγραψα σκοπούς όλες τις κινήσεις στο μαγνητόφωνο, το φόρτωσα δηλαδή με λίγα λόγια το παιδί δηλαδή απ' το να κάνω μάθημα μια ώρα, εγώ τού 'κανα εκεί πέρα πολύ ώρα και του 'γραφα ολόκληρη κασέτα. Επήγε λοιπόν στην Αμερική και με το άκουσμα απ' το κασετόφωνο, με προσοχή, απόδωσε και μου γράφουν ένα γράμμα. Δεν ξέρω πού το έχω το γράμμα, το έχω πάει πέρα, να δείτε τι μου γράφει. Αλλά άστο. Τώρα είμαι στο τέλος μια που γράφει το εργαλείο. Ναι. Και είχεν απόδοση και μου έγραψε ένα γράμμα να του γράψω ορισμένους σκοπούς με τον ίδιο τρόπο, με τις τρίλιες, με τις κενές, με τα τρέμουλα με όλα αυτά και να του στείλω την κασέτα οπότε δεν χρειαζόταν καθόλου να του κάνω μάθημα.

Ερ. Όταν λέτε με τις κενές τι εννοείτε;

Απ. Η κενή που είπα τώρα.

Ερ. Αυτή την κενή.

Απ. Ναι, βέβαια. Το κομμάτι, την κίνηση του δοξαριού, δεξιά πορεία, αριστερή πορεία, κενή. Άμα χρειαστεί τρίλια, του 'καμα τρίλια, όπου χρειάζεται η τρίλια.

Ερ. Εσείς πάντα την τρίλια την βάζετε στην ίδια θέση;

Απ. Όχι. Τρίλιες είναι ολόκληρη σειρά. Κάνουμε τρίλια το πρώτο, μετά πατάω το πρώτο, κάνω τρίλια με το δεύτερο, πατάω το δεύτερο κάνω τρίλια με το τρίτο, πατάω το τρίτο κάνω τρίλια με το τέταρτο. Είναι η πρώτη. Μετά κάνω. Πατάω τρίτο και κάνω τρίλια με το τέταρτο και δεξιά πορεία και αριστερή πορεία, αριστερή πορεία στο δοξάρι πατάω το πρώτο και κάνω, το δεύτερο. Η αριστερή πορεία είναι τώρα το πρώτο, η αριστερή πορεία είναι το δεύτερο, στη δεξιά πορεία είναι πάντα αυτό. Έτσι;

Ερ. Τρίτο, τέταρτο και μετά πρώτο.

Απ. Ναι. Να 'χα λύρα εδώ πέρα να σας το 'δειχνα. Βέβαια.

- Ερ. Είδα εχτές τα δάχτυλά σας τα δουλεύετε με διαφορετικό τρόπο, θα έλεγα με χαρακτηριστικό τρόπο του Ροδάμανθου που δεν το δουλεύει άλλος.
- Απ. Σίγουρα.
- Ερ. Τα χρησιμοποιείτε πολύ ανοιχτά, πολύ τεντωμένα, πολύ ξεκάθαρα.
- Απ. Όχι, μπορεί κανείς να δουλέψει την κάθε λεπτομέρεια που κάνω.
- Ερ. Αυτό από πού προέρχεται, το βλέπατε από κάποιον;
- Απ. Όχι, παιδί μου, αυτό είναι στ' αυτί μου. Ασκήσεις έχω κάνει πολλές.
- Ερ. Δηλαδή θα μπορούσαν να παίζετε και πιο σφιχτοδεμένα, ας το πω έτσι;
- Απ. Άμα δεν είχα ευχέρεια, ναι. Εγώ κάνω ασκήσεις και τώρα ακόμη ήδη. Εγώ, να το πω αυτό, δεν πειράζει. Ήμουν πιτσιρικάς κι είχα ακούσει τον μακαρίτη τον Χιώτη. Ξέρετε τι εστί Χιώτης, ε;
- Ερ. Βέβαια.
- Απ. Εμένα μου άρεσε τόσο πολύ η ευχέρεια που είχε στην πένα και το παίξιμό του. Λέω ο Σηφογιωργάκης ερχόντανε στο μαγαζί μου, στο ραφείο κι ήλεγε «ο Ροδάμανθος είναι ο Χιώτης της λύρας», λέει ο Σηφογιώργης. Λέει λοιπόν και μ' άρεσε ο Χιώτης και ορισμένα τραγούδια λέω παρ' όλο που δεν πήγαινε στην λύρα να τα παίξω, λαϊκά τραγούδια δεν παίζει η λύρα, αλλά ορισμένα κομμάτια που τα είχενε κάνει ο Χιώτης ήθελα να τα κάνω μόνο και μόνο για να ασκούμαι. Είχα κάνει μια φορά *Το φτωχομπούζουκό μου*. Αυτό το κάνουν ξεπατικούρα όπως το 'παιζε σχεδόν ο Χιώτης και μέσα από εκεί, απ' τις ασκήσεις, βάνω τώρα στους μαθητές μου. Αφού το έκανα εγώ, γιατί να μην το δείξω με τον ίδιο τρόπο στους μαθητές μου; Και το 'χω γράψει στην κασέτα όλες τις κινήσεις αυτές. Άστους εκεί πέρα, κάποια στιγμή θα ξυπνήσουν να το κάνουνε.
- Ερ. Στους μαθητές σας τι λέτε; Ότι είναι καλό να ανοίγετε έτσι πολύ τα δάχτυλά σας;
- Απ. Βέβαια, να πιάσουν τη νότα κανονικά, γιατί η νότα είναι εκεί. Άμα την πάω εκεί, το δάχτυλό μου παραπάνω, είναι παραφωνία.
- Ερ. Όταν σηκώνετε τα δάχτυλα...
- Απ. Τον έχω βάλει στη λύρα εδώ, τον έχω βάλει χαρτάκια αυτοκόλλητα και βάνω και μια γραμμή με το στυλό, λέω «εκεί ακριβώς είναι η νότα και θα κάνετε όλες τις χορδές».

(Τραγουδάει με τα ρα ραν, μια κλίμακα).

Θα πατούν κανονικά τις νότες και μετά θα έρχονται πίσω. Να ασκούνται πάνω στο θέμα αυτό.

Ερ. Πόσες θέσεις έχει η λύρα;

Απ. Κοίτα, δεν έχει πολλές οκτάβες η λύρα, μία έχει.

Ερ. Συνήθως στη μία τους βάζετε να παίζουν, έτσι;

Απ. Ναι, ναι.

Ερ. Μάλιστα.

Απ. Άμα παίζω ένα σκοπό που να χρησιμοποιώ και τις τρεις χορδές, δεν μπορώ ν' αλλάξω κλίμακα, να το παίζω από άλλη θέση. όπως το πιάνο το παίζει εδώ, το παίζει και παρακάτω, το παίζει κι από αλλού.

Ερ. Τον Κλάδο παρατήρησα ότι κατεβαίνει λίγο χαμηλά.

Απ. Κατεβαίνω κι εγώ εκεί πέρα. Αυτό είναι φιγούρα.

Ερ. Μάλιστα.

Ερ. Στο εξωτερικό σε ποιες χώρες έχετε πάει κύριε Ροδάμανδε;

Απ. Έχω πάει στην Αμερική, στον Καναδά, στην Αυστραλία, στην Ιταλία, στην Γερμανία, Ελβετία.

Ερ. Σ' αυτές τις χώρες γιατί πήγατε; Σας καλέσανε σύλλογοι; Πώς έγινε;

Απ. Σύλλογοι. Σύλλογοι, ναι.

Ερ. Σύλλογοι Κρητών;

Απ. Ναι, ναι, ναι.

Ερ. Και τι ρεπερτόριο παίζατε εκεί;

Απ. Όπως παίζουμε κι εδώ.

Ερ. Διαφοροποιήθηκε καθόλου το ρεπερτόριο επειδή ήτανε Έλληνες της διασποράς;

Απ. Όχι, όχι. Κρητικοί ήταν αυτοί που μας εκαλέσανε. Βέβαια!

Ερ. Όσον αφορά τώρα το θέμα του κούρδισμού της λύρας, εχτές κάτι μας λέγατε ότι «εγώ θα μπορούσα να τραγουδήσω, αλλά πρέπει ν' αλλάξω το κούρδισμα κι άμα αλλάξω το κούρδισμα...».

Απ. Εμείς το βασικό κούρδισμα που κούρδίζουμε όλα τα όργανα είναι το διαπασών. Ένας ήχος. Ο Κακλής π.χ. που είχενε ψηλές και ζοριζόταν στις

χαμηλές, έβανε ένα ημιτόνιο λίγο - λίγο πιο ψηλά απ' το διαπασών και κούρδιζε μετά αρμονικά όλες και τις άλλες χορδές.

Ερ. Μάλιστα.

Ερ. Αυτό εννοείτε άλλο κούρδισμα.

Απ. Άλλο, ναι. Άλλο κούρδισμα. Εγώ, για να τραγουδήσω εγώ ορισμένα κομμάτια που είναι ψηλά πρέπει να χαμηλώσω, να παίζω πιο χαμηλά. Πολύ πιο χαμηλά απ' το διαπασών για να βγω ψηλά.

Ερ. Ναι.

Απ. Δεν ξέρω τώρα σ' αυτόν τον δίσκο που θα κάνω, τι θα κάνω. Θα πω μερικά εγώ, λέω να πω, για να υπάρχει. Την άλλη μέρα θα φύγω απ' τη ζωή όπως φεύγει όλος ο κόσμος και να υπάρχει η φωνή μου, ας το πούμε.

Ερ. Ε, καλά αυτά τώρα δεν τα ξέρει κανείς πότε φεύγουμε.

Απ. Δεν ξέρει πότε φεύγουμε, αλλά Απριλίου - Μάη, λέει, κοντά το θέρος.

Ερ. Έχετε βγάλει έτσι μαθητές που να τους καμαρώνετε τώρα λυράρηδες;

Απ. Εγώ... Εγώ θα σου πω κάτι. Αυτό δεν το 'πα. Εγώ ήμουν πάντα εναντίον των μαθημάτων. Γιατί εγώ, δεν με δίδαξε κανείς. Μόνος μου. Και αυτό που μ' έκανε ν' αρχίζω να κάνω μαθήματα ήταν ένας γέρος απ' το Ηράκλειο, πολύ μερακλής και μου λέει «εγώ όταν δω τον λυράρη και δεν έχει τον καρπό στο δοξάρι δεν θέλω ούτε να τον ακούω, ούτε να τον βλέπω. Και έχεις υποχρέωση», μου λέει, «Ροδάμανθε να πιάσεις τα παιδιά, να μην ακούν αυτούς τους χάληδες που γυρίζουνε εδώ κι εκεί. Να τα μάθεις». Και πάω στο σπίτι λοιπόν, και σκέφτομαι, λέω «Ροδάμανθε, εσύ άκουγες τον Κουρούμπη, άκουες τον Καπαρό και μετά τσι 'βαλες στα σκουπίδια με τον τρόπο που παίζανε. Άμα άκουσες τον Κλάδο, είχες πρότυπο, ε, τώρα τα παιδιά ετούτα εδώ απού 'χει γιομώσει ο κόσμος ντενεκέδες τι πρέπει να κάνουν; Να κάνω λοιπόν αυτό που μου 'πε ο άνθρωπος και του 'πα «έβαλα μπροστά», «δες τώρα τον εγγονό μου», ο οποίος εγγονός του επήγαινε σε κάποιον άλλο που ήτονε χάλια και τον έβαλα από την αρχή και ο πατέρας του είχε ταξί στο Ηράκλειο και κάθε που με βλέπει μου κάνει αφίδα, γιατί τότε διόρθωσα. Ορισμένοι μπορούν και διορθώνονται, ορισμένοι δεν μπορούν. Άμα κολλήσουν σε ένα λάθος δρόμο είναι δύσκολο να μετακινούνται. Εμένα, λοιπόν, επειδή ήμουνα εναντίον των μαθημάτων,

λέω και τώρα, δεν θέλω να το προχωρήσω το παιδί παραπάνω από ένα ορισμένο σημείο, άστο και μόνο του, να δουλέψει η φαντασία του, να δουλέψει το αυτί του και η ψυχολογία του και να έχει τον τρόπο της δεξιοτεχνίας αφού του 'πα πώς θα πιάσει τη λύρα του, πώς θα πιάσει το δοξάρι. Του 'πα ορισμένες ασκήσεις να ασκείται, από εκεί και πέρα ό,τι πιάσει το αυτί του θα μάθει να παίζει. Να κάμει κάτι δικό του. Να μην είναι κολλημένο, μιμητής.

Ερ. Είναι κακό να είναι μιμητής;

Απ. Ε, βέβαια, δεν είναι καλό να είναι μόνο αποκλειστικά μιμητής κι άμα είναι μιμητής για να μην δημιουργήσει κάτι, δεν δημιουργεί και είναι καλός μιμητής. Παίζει ας το πούμε Σκορδαλό, Μουντάκη, Ροδάμανθο, Κλάδο, παίζει καλά. Εντάξει, καλό είναι κι αυτό. Αλλά άμα έχει ταλέντο κι έχει και φαντασία γιατί να μην δημιουργήσει κάτι δικό του;

Ερ. Οπότε εσείς τι τα κάνετε τα παιδιά; Τα αφήνετε σε ένα σημείο;

Απ. Ναι, σε ένα σημείο...

Ερ. Που κρίνετε ότι είναι καλό σημείο για να τον αφήσετε;

Απ. Έτσι, ναι, ναι, ναι.

Ερ. Έχετε βγάλει ονομαστούς λυράρηδες; Δηλαδή να τους δείξατε εσείς κάποια πράγματα και από εκεί και πέρα αυτοί να πήραν τον δρόμο τους;

Απ. Νομίζω πως έχουν πάρει πολλά παιδιά το δρόμο τους, αλλά δεν βλέπω ακόμα να έχει εμφανιστεί κανείς. Ένα παιδί εδώ πέρα στο Ρέθυμνο και το 'χω βάλει και έχω και μια φωτογραφία εδώ παλιά στο σπίτι που του 'κανα μάθημα και τώρα είναι μεγάλο, πρέπει να είναι δεκαπέντε - δεκάξι χρονών. Αλλά δεν το άκουσα να δω σε ποιο σημείο φτάνει.

Ερ. Σε ιδιαίτερο μάθημα.

Απ. Ιδιαίτερα κάνω εγώ πάντα. Μόνο όταν μπαίνω εγώ στο σχολειό είναι... κι αυτά ιδιαίτερα λέγονται αφού όντε κάνω μάθημα έχω ένα παιδί μόνο.

Ερ. Πώς τα βλέπετε τα παιδιά σήμερα;

Απ. Στο σχολειό δεν μ' αρέσει.

Ερ. Τα παίρνουν έτσι εύκολα;

Απ. Δεν μ' αρέσει, όχι. Όχι, όχι. Όχι. Απλώς στεναχωρημένος είμαι πάνω στο θέμα αυτό, γιατί τα παιδιά δεν έχουν... δηλαδή γίνεται δωρεάν και ίσως να

λένε «πάω στο δάσκαλο και ό,τι μάθω», δηλαδή ζάμαν φου. Και να μην πιάσει τη λύρα καθόλου την άλλη μέρα στο σχολειό και να του πω «τι έκαμες απ' το μάθημα που κάναμε την περασμένη εβδομάδα» τότε βλέπω πολλές φορές και δεν έχει κάμει τίποτα. Δεν έχουνε μεράκι. Έχουνε εκεί πέρα τα ηλεκτρονικά, έχουν εκεί πέρα τα μηχανάκια, έχουν τα ποδήλατα, έχουνε τα... και παίζουνε και δεν έχουν το μεράκι που είχαμε εμείς μια φορά.

Ερ. Κοριτσάκια μαθαίνουνε λύρα σήμερα;

Απ. Έχω εκεί πέρα και δυο κοριτσάκια. Στο σχολειό.

Ερ. Εσάς πώς σας φαίνεται αυτό; Είναι καλό ή κακό;

Απ. Καλό είναι. Το ένα κοριτσάκι είναι καλή, που έχω. Πάντως η προσπάθεια καλή είναι... μπορεί την άλλη μέρα να μάθουνε κάτι καλύτερα. Έχοντας την κασέτα εκεί να ακούνε εκεί τα μαθήματα που κάνουμε, να τα κεντρίσουν το ενδιαφέρον, ήτο και πρώτη φορά φέτο, ξεκινήσαμε στο τέλος του Γενάρη, οπότε κάναμε το Γενάρη εκεί πέρα δυο - τρία μαθήματα, κάναμε τον Φλεβάρη τρία - τέσσερα και τη μια είναι και κρυωμένα και δεν ερχόντανε στο μάθημα, την άλλη... Η μουσική είναι δουλειά. Εγώ τους είπα πως πρέπει να παίζουνε τουλάχιστον τρεις ώρες την ημέρα. Εν τω μεταξύ, τι θα κάνουνε; Απού έχουνε τα γερμανικά, έχουνε τα αγγλικά, έχουνε το φροντιστήριο του σχολειού, έχουν εκεί πέρα ένα κάρο και δεν παίζουν ούτε μισή ώρα.

Ερ. Τους διδάσκετε παλιά συρτά ή δικά σας;

Απ. Εγώ τότε παίζω όσο μπορώ τώρα πολύ σκέτα. Τα δικά μου; Μπα, πού να τα πιάσουν αυτά; Εγώ τώρα θάνω πολύ παλιά, ας το πούμε, να 'ναι εύκολα.

Ερ. Ας πούμε ποιο είναι ένα εύκολο συρτό για να μάθει ένα παιδί;

Απ. Έχω βάλει ένα παλιό κομμάτι, χανιώτικο, το 'χουνε γράψει πολύ, το 'χει γράψει και ο Κλάδος, εγώ δεν το 'χω γράψει και κάνει:

(Τραγουδάει με τα ρα ραν).

Πολύ απλό και σκέτο και τη Μάνα μου την αγαπώ, αυτό, και Πότε θα κάνει ξαστεριά, ε, αυτά. Εγώ τότε κάνω πιο πολύ ασκήσεις. Βέβαια.

Ερ. Άλλο, μια άλλη ερώτηση. Εσείς συνθέτετε, βγάζετε και δικές σας κοντυλιές;

Απ. Αυτά που έπαιξα χτες το βράδυ κι άλλα είναι δικά μου, δικές μου κοντυλιές.

Ερ. Άρα βγάζετε και δικές σας κοντυλιές και δικά σας συρτά.

Απ. Ναι, ναι.

Ερ. Πιο εύκολο τι είναι;

Απ. Και καλαματιανά.

Ερ. Και καλαματιανά;

Απ. Τα καλαματιανά είναι τελείως άλλο μοτίβο, δεν έχουν καμία σχέση. Ούτε με αυτά που έχουν γραφτεί με λύρα, ούτε τα γνήσια καλαματιανά της περιοχής στην Πελοπόννησο ας το πούμε και άλλα καλαματιανά που παίζουνε.

Ερ. Γιατί γράφετε καλαματιανά; Ύπήρχε ανάγκη, θέλατε να τα βγάλετε;

Απ. Αφού απ' όταν ήμουνε παιδί, παίζαμε καλαματιανά, τα βλάχικα, ας το πούμε, αφού χορεύανε εδώ πέρα καλαματιανό. Ο καλαματιανός είναι χορός αφού τότε χορεύει όλη η Ελλάδα. Και έβαλα καλαματιανό, αλλά ήθελα εγώ να κάμω ένα δικό μου. Τελείωσε. Και έβαλα τους δικούς μου στίχους.

Ερ. Πιο εύκολα τι βγάζει κανείς; Ένα καλαματιανό, μια κοντυλιά ή ένα συρτό;

Απ. Συρτό βγάνω εγώ πιο εύκολα. Εύκολα. Η κοντυλιά δεν μ' αρέσει η μονοτονία γιατί λένε πολλοί, παίζουνε μια κοντυλιά και λέει εκεί πέρα πενήντα μαντινάδες. Και παίζουν το ίδιο, το ίδιο, το ίδιο, και λένε μαντινάδες και παίζουν... εγώ θέλω ν' αλλάξει. Να παίζω μια - δυο μαντινάδες σε ένα γύρισμα, μετά να φύγω, να πάω αλλού. Τ' άκουσες εχτές το βράδυ πώς έπαιζε την κοντυλιά αυτός; Πόσες κοντυλιές άλλαξα; Μια μαντινάδα το κάθε γύρισμα λέμε μία μαντινάδα κι έκαμα κι ενδιαμέσα διάφορα στολίδια, ας πούμε, μέχρι να πάω στο άλλο γύρισμα.

Ερ. Αυτό είναι ας πούμε αν σας αρέσει περισσότερο η κοντυλιά ή ο συρτός, αλλά πιο

εύκολα τι βγαίνει; Όταν εσείς κάθεστε πιο εύκολα θα βγάλετε μια μελωδία για συρτό ή μια μελωδία για κοντυλιά;

Απ. Για μια μαντινάδα; Το ίδιο είναι; Με τη διαφορά πως το κομμάτι για κοντυλιά...

Ερ. Δε λέω εγώ για ένα γύρισμα, για μια μαντινάδα.

- Απ. Αμέ;
- Ερ. Πείτε ότι θα γράψετε ένα δίσκο.
- Απ. Θα γράψω κοντυλιές.
- Ερ. Και θα γράψετε κοντυλιές και θα γράψετε και συρτά.
- Απ. Θα σου πω εγώ τώρα. Οι κοντυλιές έχω εδώ πέρα που θα γράψω εγώ τώρα οχτώ μαντινάδες στις κοντυλιές. Ένα κομμάτι λέγεται. Με καταλάβετε;
- Ερ. Όχι.
- Απ. Λοιπόν, κοιτάξτε εδώ πέρα. Αυτός είναι ο καινούργιος δίσκος που θα γράψω.
- Ερ. Ναι.
- Απ. Εδώ πέρα είναι ένα κομμάτι, πρώτο κομμάτι, αλλά έχω τρεις σκοπούς με τρεις μαντινάδες. Αλλάζω, παίζω το ένα κομμάτι, αλυσίδα παίζω το δεύτερο κι αλυσίδα παίζω το τρίτο και λέω σε κάθε σκοπό μία μαντινάδα.
- Ερ. Μάλιστα.
- Απ. Εδώ πέρα είναι το καλαματιανό. Είναι ο πρώτος στίχος, το ρεφραίν, στίχος, ρεφραίν, στίχος και κλείνει το κομμάτι. Εδώ πέρα είναι πάλι: συρτό, είναι δύο σκοποί, δύο μαντινάδες. Ένα κομμάτι όμως λέγεται. Δεύτερο κομμάτι, τρίτο θα πω. Εδώ πέρα είναι κοντυλιές κι είναι μία, δυο, τρεις, τέσσερις, πέντε, έξι, επτά, οχτώ μαντινάδες. Εδώ πέρα θέλω να είναι δυνατόν να κάμω κάθε μαντινάδα άλλο κομμάτι.
- Ερ. Ωραία.

CD 2

- Ερ. Αλλά η ερώτηση είναι πιο εύκολα θα γράφατε ένα δίσκο που θα ‘ταν γεμάτο με κοντυλιές ή ένα δίσκο που θα ‘ταν γεμάτο με συρτά;
- Απ. Άμα είναι για να γράφω, να λέω μαντινάδες, να γράφω ένα κομματάκι το πολύ - πολύ δυο ή τρία, είναι πιο εύκολο οι κοντυλιές. Δεν θα πω:
(Τραγουδάει ένα γύρισμα σε κοντυλιές).
Και λένε δέκα μαντινάδες μ’ αυτό το κομματάκι. Εγώ για να βάλω όμως κοντυλιές θα τσι κάνω όπως τις κάνω εδώ που ‘ναι πολύ πιο δύσκολο. Εγώ έχω κάνει τις μισές, τσι άλλες τις έχω έτοιμα τα γυρίσματα, αλλά δεν τα ‘χω δέσει μεταξύ τους.

- Ερ. Δηλαδή είναι πιο εύκολο θέλω να πω να φτιάξει κανείς μελωδία για κοντυλιά ή μελωδία για συρτά;
- Απ. Είπα ότι είναι για να κάνεις κοντυλιές με κάθε μαντινάδα κι άλλο σκοπό είναι δύσκολο, γιατί εκτός αυτού θα πρέπει να δέσω τη μια κοντυλιά με την άλλη και πρέπει να τα γράφω σε νότες, ήτونه πολύ πιο εύκολο. Ήθελα να πιάσω τη μια μαντινάδα, να πιάσω την άλλη που τραγουδάω και να το γράφω και να το παίζω στο studio, ενώ τώρα πρέπει να το θυμάμαι. Αυτό είναι. Εγώ κοντυλιές έχω τώρα να πω όχι οι οκτώ που έχω βάλει μαντινάδες, να πω πενήντα διαφορετικές, αλλά πού τα θυμάμαι;
- Ερ. Δεν τα γράφετε με μαγνητόφωνο αυτά;
- Απ. Τα γράφω στο μαγνητόφωνο, αλλά την ώρα που είναι να τα γράφω στο δίσκο πρέπει να θυμάμαι τη μαντινάδα που θα πω σε κάθε κομμάτι. Τι κάνουμε τώρα; Τελειώσαμε;
- Ερ. Έχουμε να πούμε τίποτα άλλο;
- Ερ. Θα 'θελα να ρωτήσω, ναι.
- Απ. Γράφει τώρα δηλαδή;
- Ερ. Ναι. Με τους τραγουδιστές, είπατε ότι εσείς δεν τραγουδάτε, δεν συνηθίζετε, δεν σας αρέσει τόσο.
- Απ. Εγώ τα 'χω τραγουδήσει όλα όμως, εγώ τα 'χω τραγουδήσει.
- Ερ. Στους δίσκους.
- Απ. Όχι, εγώ τα 'χω τραγουδήσει στο σπίτι μου. Πότε σκέτη λύρα, πότε θα βρω κανένα να μου ακομπανιάρει λίγο στο λαούτο, να τα τραγουδήσω, να πάρω τη κασέτα γραμμένη και τραγουδισμένη από μένα, να τη δώσω στον τραγουδιστή ή στους τραγουδιστές.
- Ερ. Αυτό εννοώ.
- Απ. Ναι.
- Ερ. Εννοώ ότι όταν παίζετε είτε για δίσκο ή στο μαγαζί ή σε κάποιο μαγαζί ή σε ένα γλέντι, είδαμε κι εχτές λέτε «εγώ δεν έχω τόσο καλή φωνή, δεν θέλω να τα πω».
- Απ. Μα σε γλέντι δεν έχω τραγουδήσει καμιά φορά.
- Ερ. Σε γλέντι δεν τραγουδάτε ποτέ;
- Απ. Όχι.

- Ερ. Γιατί κύριε Ροδάμανθε;
- Απ. Γιατί λέω δεν μ' αρέσει η φωνή μου και μια που έχω τον τραγουδιστή, ας τα πει ο τραγουδιστής.
- Ερ. Ο τραγουδιστής συνήθως ποιος είναι; Ο λαουτιέρης;
- Απ. Ναι, έχεις και λαούτο και τραγουδάει κιόλας. Όπως ήτανε το παιδί που 'τανε χτες το βράδυ παίζει και το λαούτο και τραγουδάει.
- Ερ. Με ποιους έτσι λαουτιέρηδες που τραγουδούν έχετε συνεργαστεί;
- Απ. Όλους αυτούς απού τους είπα, απου τους γράψαμε πριν λίγο, που τους γράψαμε τα ονόματά τους.
- Ερ. Με ποιους; Μπορείτε να πείτε πέντε - έξι ονόματα;
- Απ. Μα τις έχεις γράψει στο μαγνητόφωνο. Το Φουρναράκη, τον Πετσάκη, τον Αγγελάκη, τον Καραγιώργη, τον Αναστασάκη, το Σαββάκη, το παιδί εδώ..., τον Κουκάκη τον Γιώργη, δεν θυμάμαι κανέναν άλλον. Τάσο Κοντογιάννη. Τον Δημήτρη τον Σκουλά.
- Ερ. Απ' τη στιγμή που δεν τραγουδάτε εσείς και τραγουδάει άλλος πώς συνεννοείστε για το κομμάτι;
- Απ. Αφού παίζω το σκοπό.
- Ερ. Εσείς καθορίζετε κι εκείνος καταλαβαίνει.
- Απ. Βέβαια! Ναι, ναι. Εγώ φεύγω από το ένα κομμάτι, πάω στο άλλο, ξέρει ποια μαντινάδα θα πει στο κομμάτι που του πάω με τη λύρα.
- Ερ. Ο Ηλίας πώς ονομάζεται που ακούσαμε εχτές;
- Απ. Ηλίας Σαββάκης.
- Ερ. Σαββάκης. Όλοι οι τραγουδιστές που χρησιμοποιείται είναι περίπου το ίδιο στιλ με τον Ηλία; Δηλαδή σας αρέσει έτσι όπως τραγουδάει ο Ηλίας;
- Απ. Κάθε ένας έχει και διαφορετικό χρώμα. Η τεχνική όμως είναι δικιά μου, ολωνών. Και του Κακλή. Με τον Κακλή τώρα έχω σταματήσει να συνεργάζομαι από το '83. Άνοιξε το μαγαζί εδώ πέρα και σταμάτησε η συνεργασία μας από τότε σας, αλλά έχω πάει στο μαγαζί του κι έχω παίζει μερικές φορές σε γάμους ή ξέρω 'γω. Αλλά όλη η τεχνική ανήκει σε μένα.
- Ερ. Τι εννοείτε η τεχνική, δηλαδή;
- Απ. Η τεχνική, με τον τρόπο που τραγουδάει. Εγώ του τα 'χω τραγουδήσει όλα τα κομμάτια, ο Κακλής έχει τραγουδήσει πολλά κομμάτια δικά μου. Τα

‘χω τραγουδήσει εγώ, τα ‘χω γράψει σε κασέτα, τα ‘χω κάνει και τετ α τετ
ας το πούμε μαζί, μπρόβα, όπως και οι άλλοι λαουτιέρηδες.

Ερ. Δηλαδή όταν παίρνουνε... όταν λέτε θα πάρουμε τον Ηλία ας πούμε να
τραγουδήσουμε.

Απ. Ναι, πάμε, ας πούμε, σε κάποιο γλέντι, ε;

Ερ. Ναι. Ξέρει αυτός τα τραγούδια σας. Αν εσείς τώρα βγάλετε καινούργιο
δίσκο και δεν ξέρει κάποιο τραγούδι σας θα καθίσετε και θα του πείτε εσύ
«έτσι θα το λες;» Θα του κάνετε ας πούμε πρόβα;

Απ. Άμα είναι καινούργιος ο δίσκος απλώς δεν τότε παίζω καθόλου στο γλέντι.
Θα πάρω κάποιον άλλο λαουτιέρη που θα ξέρει αυτός. Πολλά τραγούδια
παλιά δικά μου, πάω να τα ξεχάσω κι εγώ ακόμη. Γιατί; Δεν τα ξέρουνε.
Βέβαια.

Ερ. Η τεχνική που λέτε, όλοι όμως έχουν την ίδια τεχνική, εγώ τους την έχω
μάθει.

Απ. Ναι, τους την έχω μάθει εγώ.

Ερ. Ποια είναι αυτή η τεχνική;

Απ. Με τον τρόπο που τραγουδήσα χτες το βράδυ.

Ερ. Δηλαδή αυτό που λέγαμε για τα κοψίματα στις συλλαβές;

Απ. Ναι, ναι, ναι, ναι.

Ερ. Τι άλλο έχει αυτή η τεχνική; Αν θα ανέβεις στα ψηλά πολύ;

Απ. Όχι, στα ψηλά είναι αναλόγως το κομμάτι.

Ερ. Τι άλλο έχει η τεχνική αυτή;

Απ. Κάθε κομμάτι, κάθε σκοπός έχει συγκεκριμένη τεχνική πώς θα εκφράσεις
καλά τη μαντινάδα και το σκοπό, την οποία την έχω πει εγώ, την έχουν
μάθει αυτοί ή από τον δίσκο την έχουν ακούσει ή έχουμε κάνει πρόβα.

Ερ. Να το πω διαφορετικά. Αν βρίσκατε ας πούμε φωνές όπως του Καρπαδάκη
του Πέτρου, όπως του Μανιά, διαφορετικού στιλ απ’ αυτό που άκουσα εγώ
εχτές του Ηλία, δεν λέω εγώ να πάρετε τον Μανιά σε καμία περίπτωση,
αλλά λέω φωνές σ’ αυτό το στιλ, σ’ αυτό το χρώμα.

Απ. Μα η φωνή δεν μ’ ενδιαφέρει εμένα καθόλου.

Ερ. Θα τους προτιμούσατε ας πούμε ή σας αρέσει αυτό το χρώμα της φωνής και
αυτή η χροιά, ας πούμε έτσι, του παιδιού που ακούσαμε εχτές; Δηλαδή να

το πω διαφορετικά. Όλοι οι τραγουδιστές με τους οποίους συνεργαστήκατε είχανε περίπου έτσι το ίδιο χρώμα;

Απ. Οι φωνές... Είναι πολύ καθαρή φωνή και του Μανιά και του παιδιού που ακούσαμε εχτές το βράδυ.

Ερ. Ναι, αλλά του ενός είναι πιο μαλακή, του άλλου είναι πιο...

Απ. Δεν μ' ενδιαφέρει τόσο εμένα αυτό. Εμένα μ' ενδιαφέρει να κολλήσει στη μουσική μου απάνω. Η τεχνική είναι αυτή που κολλάει στη μουσική μου απάνω και όταν δεν κόβονται οι λέξεις και το πει όπως το πω εγώ ή ο Μανιάς είναι, ή ο Καρπαδάκης είναι ή δεν ξέρω ποιος άμα το πει με την τεχνική που το λέω εγώ, με τον τρόπο που το λέω εγώ να μην κόβει τις λέξεις στη μέση, να ξεκινάει από 'κει που πρέπει και να σταματάει εκεί που πρέπει. Όπως είπα τώρα εγώ ένα καινούργιο κομμάτι, αυτό δεν το 'χω γράψει που είπα:

(Τραγουδάει):

«Εγώ, απ' την αγάπη σου».

Μπορείς να το πεις κύριε Μανιά έτσι; Μπορείς να το πεις κύριε Σαββάκη έτσι; Άμα μου το πει έτσι δεν έχω πρόβλημα εγώ.

Ερ. Μάλιστα.

Απ. Έτσι το κάνω σε όλους. Κανείς δεν έχει βάλει δηλαδή τίποτα δικό του απάνω παρά μόνο το χρώμα της φωνής του, τον τζάρουκα που λέμε εμείς.

Ερ. Ποιον;

Απ. Τον τζάρουκα.

Ερ. Τζάρουκα;

Απ. Ναι, ναι.

(Γελάει)

Ερ. Τι σημαίνει αυτό;

Απ. Ο λαιμός.

Ερ. Ο λαιμός;

Απ. Ναι, ναι.

Ερ. Σήμερα παίζετε οργανωμένα; Παίζετε σε μαγαζιά;

Απ. Τώρα σταμάτησα εγώ στα κέντρα και δεν πάω. Έχω μαθητές, ιδιαίτερα, και εδώ και στο Ηράκλειο. Τα ιδιαίτερα. Έχω το σχολειό που κάνω

μάθημα εδώ και δεν πάω παρά μόνο γάμους, βαφτίσεις, αρραβωνιάσεις και σε πολιτιστικούς συλλόγους που αυτό είναι Σαββατοκύριακα ή και Παρασκευή. Σε άλλα κέντρα που είναι μόνιμη βάση δεν πάω. Είναι και ο γιος μου που δεν πάω χωρίς τον γιο μου πουθενά. Κι ο γιος μου είναι κάθε μέρα στο γραφείο. Να φύγει απ' το κέντρο να ξενυχτάει και να πηγαίνει να ξενυχτάει και να ξανοίγει αριθμούς, δεν μπορεί. Ξέρω κι εγώ; Είμαι κι εγώ σε κάποια ηλικία τώρα, άσε να σταματήσω λοιπόν τα κέντρα και πηγαίνω μόνο σε τέτοιες εκδηλώσεις.

Απ. Έχετε τρεις γιους.

Ερ. Τρεις γιους και μια κόρη.

Απ. Μόνο ο Κωστής απ' τους τρεις γιους θέλησε να μάθει όργανο;

Ερ. Όλα μου τα παιδιά παίζουνε, από λίγο. Ο γιος μου ο μεγάλος, παίζει κιθάρα, τραγουδάει στο σπίτι για δικό του. Δεν παίζει σε δημόσιους χώρους. Ο Κωστής που έχει και πιο ταλέντο, ο μικρός, μπορούμε να πούμε πως είναι το πιο ταλέντο από όλους τώρα.

Ερ. Τι παίζει ο μικρός;

Απ. Κιθάρα παίζει. Αυτός επήγε μια φορά στην Αθήνα ήτανε στο φροντιστήριο κι ακούω και παίζει αρμόνιο. Λέω «ποιος παίζει αρμόνιο»; Λέει «ο Γιώργος είναι». Τι είχε γίνει; Είχε πάει στο φροντιστήριο και έπιασε, λοιπόν, το αρμόνιο, και κάτι έβγανε από εκεί πέρα, τον άκουσε ο καθηγητής απου του 'κανε φροντιστήριο και του λέει: «έχεις κανένα όργανο σπίτι;» Λέει «όχι». «Πάρε παιδί μου το αρμόνιο να το παίζεις στο σπίτι σου κι άμα τελειώσει η σαιζόν θα μου το φέρεις πίσω». Ότι όργανο και να πιάσει αυτός είναι πολύ δυνατό αυτό. Πιάνει τη λύρα του και πιάνει κάτι κλασσικά κομμάτια που εγώ δεν μπορώ να τα παίξω. Το κακό του είναι πως ήτο εγωϊστής και δεν ήθελε να του δείξω τίποτα και για να παίζει λύρα, έχει τρόπο που τυραννιέται για να παίζει ένα κομμάτι, δεν έχει την ευχέρεια που έχω εγώ. Για να παίζει ας το πούμε τη λύρα, δεν μπορεί να τη στρίψει να παίζει τη χοντρή χορδή, μόνο πρέπει να κάνει το χέρι του ίσα κάτω. Κάτι τέτοια πράγματα, δηλαδή.

Ερ. Ο γιος σας ο Κωστής πότε σας εξέφρασε επιθυμία να πιάσει λαούτο;

Απ. Δεν την εξέφρασε αυτός την επιθυμία.

Ερ. Ποιος την εξέφρασε;

Απ. Εγώ κοιμόμουν ξενύχτης μια μέρα στο σπίτι κι ακούω και τραγουδούσε. Λέω «ποιος τραγουδάει;» Και λέει η πρώην κυρία: «Ο Κωστάκης». Του λέω «να πας στο ωδείο». Μου λέει «δεν θέλω μουσικές», μου κάνει ο Κώστας. «Θα πας στο ωδείο», του λέω, «δεν θα γίνεις επαγγελματίας όπως είμαι εγώ, θα γίνεις ερασιτέχνης θα παίζεις για δικό σου». «Έχω ένα φίλο» του λέω, «το Λαζάκη το Μανώλη», πραγματικά πολύ καλός και καλός φίλος «και έφτασε στην κορυφή στρατιωτικός οφθαλμίατρος και παίζει λύρα σαν κι εμένα. Και αυτός δεν έχει πάει σε γλέντι ποτέ και παίζει λύρα. Κακό είναι; Φίλους θα κάμεις. Κι εσύ θα μάθεις, λοιπόν, να παίζεις ένα όργανο χωρίς να πηγαίνεις σε γλέντι» και τον έστειλα στο πιάνο. Έκαμε δέκα χρόνια, έντεκα, πιάνο.

Ερ. Ποιος;

Απ. Ο Κώστας, βέβαια.

Ερ. Για λύρα τον στείλατε, όμως;

Απ. Όχι, στο πιάνο τον έστειλα.

Ερ. Να μάθει νότες.

Απ. Ναι.

Ερ. Γιατί; Νομίζετε ότι θα ήταν καλύτερο να ήξερε νότες;

Απ. Να μάθει ένα όργανο, δεν ήξερα εγώ τι θα κάνει, να μάθει ένα όργανο να παίζει καλά. Στο πιάνο τον έστειλα εκεί πέρα, μετά είχε ο γιος μου ο μεγάλος μια κιθάρα στο σπίτι και την κιθάρα και μετά πήγα σ' ένα γλέντι με τον Κακλή κι όπως είπαμε τώρα έπαιρνε το τρίτο λαούτο και βρήκαμε ένα λαούτο και βάλαμε λοιπόν τον Κωστή και πιάνει το λαούτο για πρώτη φορά. Κι ήτον και σκεβρωμένο και βλέπω λοιπόν κι έπιανε τις συγχροδίες και τυραννιόταν εκεί πέρα να βρει τι νότα να το παίζει, πήγαινε στο ωδείο βέβαια. Και μετά πιάνω, λοιπόν, και του παίρνω λαούτο. Ένα φίνο λαουτάκι και πήγαινε καλά και μετά το '80... το '78 του πήρα αυτό το λαγούτο, απ' τα καλύτερα λαγούτα. Τότε το πήρα 30.000 και τα λαγούτα τα φτιάχνανε τα καλύτερα στα Χανιά, δεκαεφτά. Άλλα τόσα λεφτά. Και του άρεσε και παράλληλα δηλαδή από το πιάνο έχει πιάσει και συγχροδίες πολλές. Αφού ο Αλεφαντινός είναι τώρα ένα απ' τα πάρα πολύ καλά

λαγούτα στην Κρήτη κι ήθελε να συμβουλευτεί τον Κωστή πώς θα του κάνει για να μάθει τις συγχορδίες σωστά. Όπως τις πιάνει ο Κωστής.

Ερ. Ο Νίκος ο Αλεφαντινός.

Απ. Ο Νίκος ο Αλεφαντινός. Ναι. Και του λέει «στο τάδε ωδείο πηγαίνω εγώ, άμα θες πάμε, θα μάθεις πολλά πράγματα». Δεν ξέρω τελικά αν πήγανε.

Ερ. Ο Κωστής ενώ υπήρχε η λύρα σας, ενώ σας έβλεπε λυράρη τόσα χρόνια δεν ήθελε να πιάσει λύρα να δοκιμάσει κι αυτός τι μπορεί να κάνει σαν παιδί;

Απ. Το λαούτο όμως τον έκφραζε γιατί άμα παίζει μοναχό λαούτο είναι πάρα πολύ ωραίο και ο Κωστής με την ευχέρεια που έχει, παίζει πολύ ωραία πράγματα. Έχει παίζει, έχει κάμει και δικά του κομμάτια, δεν επαίξαμε καθόλου, δεν ήτونه στα καλά του εχτές. Πάρα πολύ καλή μουσική φτιάχνει ο Κώστας. Στο δίσκο μου τον καινούργιο τώρα, έχει βάλει δικά του τραγούδια κι έχει και σε δυο μέρη, δικά του κομμάτια. Πρώτα – πρώτα, όλα τα ταξιμάκια, τα ξεκινήματα που κάνει στο λαούτο, στην αρχή, δικά του είναι. Στη λύρα δεν μπορεί να γίνουν τέτοια πράγματα και πιστεύω ότι τη λύρα που παίζω πιάνοντας ο Κώστας το λαούτο, δεν την έπαιζα παλαιότερα.

Ερ. Τον διδάξατε πράγματα;

Απ. Έ, καμιά φορά θα πω καμιά κουβέντα έτσι, θα με διορθώσει όμως αυτός.

Ερ. Σε τι θα σας διορθώσει, ας πούμε;

Απ. Στο... παιχτικώς, αυτό το κάνεις έτσι, θα το δοκιμάσω. «Πάτησέ μου» λέει «εκεί πέρα να δούμε πώς θα βγει, θα 'ναι καλύτερο» και τώρα βγαίνει καλύτερα. Δηλαδή ακούω τη γνώμη του πάρα πολύ, δίνω προσοχή. Γι' αυτό είπα το δεξί μου χέρι είναι ο Κώστας.

Ερ. Επειδή σας ακούσαμε εχτές και ταιριάζατε γάντι...

Απ. Ναι. Βέβαια.

Ερ. Είσαστε πολύ δεμένοι.

Απ. Η πένα μ' με το δοξάρι του είναι δεμένα. Η υπάρχουν πολλά καλά λαούτα στην Κρήτη, εγώ όμως άμα μου λείπει ο Κώστας, όποιος κι αν είναι δίπλα μου, μου λείπει ο Κώστας. Μ' αρέσει πάρα πολύ ο Σαλούστρος ο Μανώλης, ο Μανώλης ο Σαλούστρος και παρόλο που μ' αρέσει πάρα πολύ, λείποντας ο Κωστής, μου λείπει ο Κωστής. Στην Αθήνα παίξαμε με τον Μανωλιό τον

Σαλούστρο κανά μήνα κι όταν έκατσε δίπλα μου, του φάνηκα βουνό και λέει «να μην πει κανείς πως παίζει Ροδάμανθο εκεί πέρα». «Θα έρθεις», μου λέει, «εδώ πέρα τουλάχιστον μια - δυο ώρες πιο μπροστά να μου πεις τι θα παίζεις απόψε να τα μάθω». Το δοξάρι μου ήταν διαφορετικό απ' την πενιά του. Ενώ έπαιζα με τον Αλεξάκη μαζί κι έκανε ότι ο Αλεξάκης παρακολουθεί ο παιχτικός όλους τους λυράρηδες και παίζει καλά, όλους τους λυράρηδες, μηδέν.

Ερ. Έχετε κάτσει πολλές ώρες ας πούμε με τον Κωστή; Και πώς έγινε το ταίριασμα τόσο έντονο;

Απ. Αφού απ' όταν έπιασε το λαούτο ήμαστε μαζί.

Ερ. Και του λέτε ας πούμε «όχι, μην το παίζεις έτσι, παιξ' το αλλιώς;» Του λέτε τέτοια πράγματα ή απλά και μόνο βλέποντας;

Απ. Αυτός βλέποντας με μένα ξέρει πώς πρέπει να κάμει, πώς θα κινήσει την πένα του.

Ερ. Ναι. Κύριε Ροδάμανθε, το Ροδάμανθος σας βοήθησε σαν όνομα να γνωριστείτε έτσι στην Κρήτη;

Απ. Μπα, το όνομα δεν νομίζω.

Ερ. Σημαίνει κάτι το Ροδάμανθος ή Ραδάμανθης;

Απ. Ραδάμανθης, έτσι με βαφτίσανε. Ο Ραδάμανθης ήτονε αδερφός του Μίνωα. Εμένα όμως με λέγαν Ραδάμανθη γιατί λέγαν τον παππού μου έτσι. Κι ο παππούς μου είχε οχτώ παιδιά και δεν έβγαλε κανείς το όνομά του παρά μόνο ο πατέρας μου, γιατί όταν χρειάζόταν να κάνει καμιά συναλλαγή με κάτι κρατικό ας το πούμε, τους φαινότανε δύσκολο το όνομα, άλλος ήλεγε ναι κι άλλος έβανε το Ραδάμανθης, διάφορα τέτοια γραμματικά. Άνοιξα το ραφείο κι έβαλα «Ραδάμανθης» και στεκότανε ορισμένοι ανθρωποι των γραμμάτων και κάνανε κριτική στην ταμπέλα. «Λάθος είναι γραμμένο». Άλλος ήλεγε έτσι, μου βάλανε, αλλάζα το όνομα δεν ξέρω πόσες φορές. Και ο πατέρας μου λέει: «Εγώ τότε θέλω Ροδάμανθο κι ας είναι μοναχός του» απ' τα αδέρφια τώρα του πατέρα μου.

Ερ. Μένει ευκολότερα αυτό.

Απ. Ναι. Εδώ πέρα έχω ένα αδερφό, κι είναι πρώτος μου ξάδερφος, ο γιος του πρώτου μου ξάδερφος είναι οφθαλμιάτρος εδώ, τότε λένε Νίκο Ανδρουλάκη

το πρώτο παιδί του μπάρμπα μου και λέει «κοίτα ρε τον πατέρα μου να μην με βγάλει κι εμένα Ροδάμανθο. Ε, τώρα εσύ ακούς Ροδάμανθος και μένα με ξέρουνε Ανδρουλάκη Νίκο», νομίζω πως δεν είναι σωστό πράμα. Ενώ ήθελα να με λεν κι εμένα Ροδάμανθο να φαινόμαστε τώρα από δεκάξι αδέρφια.

Ερ. Ανδρουλάκη δεν σας ξέρουν εσάς;

Απ. Καλά, εδώ στο Ρέθυμνο κάποιοι με ξέρουν Ανδρουλάκη αλλά οι υπόλοιποι Κρητικοί στην υπόλοιπη Κρήτη και στον κόσμο με ξέρουνε Ροδάμανθο και νομίζουν ότι είναι το επώνυμο Ροδάμανθος.

Ερ. Ο καλός μουσικός γεννιέται ή γίνεται;

Απ. Κοίτάξε. Και γεννιέται και γίνεται. Χωρίς προσπάθεια δεν γίνεται τίποτα, αλλά άμα δεν γεννηθεί και ταλέντο, να 'χει καλό αυτί και να 'χει και φαντασία, ευαισθησία...

Ερ. Δεν μας είπατε αν κανένας απ' την οικογένειά σας έπαιζε όργανο, ο πατέρας σας...

Απ. Όχι, δεν έπαιζαν όργανα ήταν όμως ο πατέρας μου και σωστός και στο τραγούδι και στο χορό. Χόρευε σωστά, δεν ήταν κανείς αετός, αλλά πατούσε την κοντυλιά τέλεια και η μακαρίτισσα η μάνα μου το ίδιο.

Ερ. Τι θυμάστε περισσότερο από την καριέρα σας;

Απ. Τι;

Ερ. Τι θυμάστε περισσότερο από την καριέρα σας;

Απ. Τι θυμούμαι; Όλες τις καλές στιγμές τις θυμάμαι και λέω χίλια ευχαριστώ σ' όλον τον κόσμο που μου έδωσε τόσο μεγάλη αγάπη που δεν μου τη δώσανε οι δικοί μου ανάλογα με αυτή που μου δώσανε οι ξένοι.

Ερ. Ένας καλός κατά τη γνώμη σας λυράρης τι άλλο πρέπει να έχει εκτός απ' το να παίζει;

Απ. Να είναι καλός άνθρωπος, ν' αγαπάει τον κόσμο διότι λέει όποιος δίνει αγάπη, παίρνει αγάπη.

Ερ. Εσάς σας είδαμε εχτές, εγώ προσωπικά σας παρατηρούσα και ήσασταν απ' τους σοβαρούς, λιτούς, σεμνούς λυράρηδες.

Απ. Προσηλώνομαι, αυτό που κάνω θέλω να το νιώθω μέσα μου. Το θυμάσαι όταν ξέχασα τη μαντινάδα;

- Ερ. Ναι, βέβαια.
- Απ. Δεν ξέρω αν κατάλαβες που έτρεξαν τα δάκρυά μου; Το κατάλαβες;
- Ερ. Σας είδα λίγο, λέω...
- Απ. Ετρέξαν τα δάκρυά μου.
- Ερ. Έτσι, ε;
- Απ. Βέβαια. Παίζοντας λοιπόν, αυτό που παίζω δηλαδή, αυτό που λέω, μ' αρέσει να το νιώθω μέσα μου.
- Ερ. Κατά τη γνώμη σας πρέπει ο λυράρης να είναι έτσι σοβαρός, σεμνός;
- Απ. Καλό είναι να είναι σοβαρός, καλό είναι να είναι, στο κόσμο δηλαδή σε γλέντι καλό είναι να ανοίγει το στόμα του λίγο - λίγο να φαίνεται ότι χαμογελάει. Καλό είναι. Να μην λέει βλακείες εδώ που τα λέμε και να φωνάζει όπως το κάνουν τώρα. «Επανάσταση μωρέ!» φωνάζουνε, αυτό δεν το πάω με καμιά κυβέρνηση.
- Ερ. Εσάς όταν χορεύουνε μπροστά σας, σας αρέσει να χορεύουνε πιο στρωτά ή πιο πηδηχτά με τους σκοπούς που παίζετε;
- Απ. Ο χορός δεν είναι ο πήδος. Ο χορός έχει χαλάσει τα τελευταία χρόνια. Ο χορός είναι χαμηλός χορός, ζωγραφική τήνε λέω εγώ. Ο χορός. Χαμηλός χορός. Και όταν είναι για να σταματήσει το χορό κάποιος που χορεύει μπροστά, τότε κάνει ένα ξέσπασμα το ταλίμι και με τα ή θα κάτσει κάτω ή θα πιάσει την ουρά. Όση ώρα όμως χορεύει, θα κάνει χαμηλό χορό, ζωγραφική.
- Ερ. Και προσπαθείτε κι εσάς το δοξάρι σας και όλο το παίξιμο να είναι έτσι;
- Απ. Και τότε πιάνω εγώ, το χειρίζομαι το δοξάρι μου να τότε πιάνω τα πόδια του. Να κάνω δηλαδή κι εγώ ό,τι κάνει στα πόδια του κι αυτός. Τόνη βοηδώ. Ήταν ένας στο Σπήλι, ο Σταμάτης, δεν ξέρω αν έχετε ακούσει το όνομά του, ήτονε... όχι μόνο αυτός, και στο χωριό μου στ' Αμάρι ο Γιανναραντώνης, ο Γιανναρονικολής, ο Γεωργούλης ο Μανώλης, πολλοί χορευταράδες. Ο Σταμάτης τώρα απ' το Σπήλι, εγώ τον έφταξα βέβαια γέρο, αλλά τότε καμάρωνα. Δεν είχε την ευχέρεια να παίζει το ταλίμι, το... αυτό που έκανε παλιά, αλλά τον χαμηλό χορό τότε καμάρωνα. Χόρευε λοιπόν κι έβλεπα και κούναγε το πόδι του και οι μύτες των ποδιών του, οι φτέρνες και ζωγραφίζανε τη κοντυλιά μου. Και μού 'λεγε λοιπόν: «Εγώ δεν

μπορώ να χορέψω άμα δεν ακούσω τη λύρα να μπει στη ψυχή μου μέσα». Ενώ τώρα χαλιμπουρδίζουν εκεί πέρα να του χτυπάει εκεί πέρα το ρυθμό, να παίζει πήδους, άρτσι, μπούρτσι κι ο λουλάς αλλά ο χορός είναι έκφραση. Είπε μια φορά η Σώκου, το θυμάμαι αυτό, «όταν χορεύει», λέει «κανείς πρέπει να κουνούν λέει και τ' αυτιά του να χορεύουνε. Και τ' αυτιά του». Τ' αυτιά του υπάρχει περίπτωση να κουνιούνται μοναχά τους; Ενώ ο χορός, θα κουνήσει κανείς τα χέρια του, το κορμί του, το κεφάλι του, τα πόδια του, το κορμί του, έτσι είναι ο χορός.

Ερ. Όλοι οι χοροί; Σ' όλους τους χορούς πρέπει να γίνεται έτσι;

Απ. Έκφραση. Έκφραση είναι όλοι οι χοροί.

Ερ. Πηδήματα δεν σας αρέσουν ούτε στη σούστα;

Απ. Μα πηδήματα η σούστα δεν έχει, σουσταρίσματα έχει. Σουσταρίσματα. Και η σούστα είναι ερωτικός χορός. Όπως στην Ευρώπη χορεύουν το ταγκό, η σούστα είναι χαμηλός χορός.

Ερ. Όπως ο μπάλος.

Απ. Ναι, ο μπάλος είναι και λιγάκι πιο ζωηρός. Βέβαια. Η σούστα χαμηλός χορός. Ενώ τώρα τον έχουνε χαλάσει τη σούστα και την έχουνε κάνει μα πεντοζάλης είναι, μαλεβιζώτης είναι, ή σούστα είναι, το ίδιο είναι. Καμιά φορά παίζω σούστα που τη παίζω εγώ κανονικά και μετά μου κάνουνε «γρήγορα». Ε, κακομοίρηδες λέω εγώ από μέσα μου. Σούστα θες να χορέψεις ή μαλεβιζώτη ή πεντοζάλη;

Ερ. Ο μαλεβιζιώτης έχει περισσότερα πηδήματα;

Απ. Ο μαλεβιζιώτης είναι κάπως ζωηρός χορός.

Ερ. Εκεί επιτρέπονται κάπως τα πηδήματα;

Απ. Βεβαίως! Όπως και στον πεντοζάλη. Πεντοζάλης και μαλεβιζιώτης το ίδιο. Πηδηχτό τότε λέγανε στο Ηράκλειο, μαλεβιζιώτη, τον λέμε εμείς. Κι εδώ πέρα τον λέγανε πεντοζάλη. Σιγανό και γρήγορο.

Ερ. Ο συρτός;

Απ. Ο συρτός κι αυτός έχει ορισμένες ταχύτητες. Στα Χανιά που από 'κει πηγάξει απού τον λέγαν καμιά φορά χανιώτικος συρτός. Μετά απού τον πήραν εδώ πέρα είπαν ρεθυμνιώτικο συρτός, λίγο πιο αργός από τα Χανιά

και μετά όπως τον παίζαμε εδώ πέρα στο Ρέθυμνο, τότε παίζαμε μετά σε όλη την Κρήτη.

Ερ. Στο συρτό ταιριάζουν πηδήματα;

Απ. Ναι, είπαμε ότι ξεκινάμε χαμηλό χορό και άμα τελειώσει τη βάρδιά του ο πρωτοχορευτής, παίζει ένα ταλίμι και μετά φεύγει. Δεν χρειάζεται να παίζει συνέχεια πήδους. Πρέπει να κάμει σιγανό χορό.

Ερ. Εδώ υπάρχει η συνήθεια να ενώνουνε πεντοζάλη σιγανό με γρήγορο;

Απ. Ναι. Παίζουνε αργό όπως το 'παιξα χτες το βράδυ, σιγανό με τσι μαντινάδες απάνω και μετά το ξέσπασμα παίζω λίγο πεντοζάλη γρήγορο.

(Διακοπή)

Ερ. Τα αμαριώτικα παντοζάλια που μας παίζατε χτες.

Απ. Αυτά τα 'παιξα όταν ήμουν μικρός.

Ερ. Έχουν κάτι διαφορετικό απ' τα άλλα τα πεντοζάλια;

Απ. Είναι άλλο στιλ, δεν έχουνε δεξιότητες ας το πούμε.

(Τραγουδάει με τα ρα ραν ένα γύρισμα).

Έχει και άλλα γυρίσματα, δεν τα θυμάμαι εγώ όλα, ενθυμούμαι μια φορά μερικά, αλλά τώρα αν πάω να παίζω σε ένα γλέντι, θα παίζω τα δικά μου κι έχω και αρκετά, δεν είναι μόνο αυτά που έπαιξα χτες το βράδυ.

Ερ. Κύριε Ροδάμανθε, μια απορία που μου δημιουργείται είναι ότι στην ανατολική Κρήτη λένε, ας πούμε, για παράδειγμα κοντυλιές της νύχτας, κοντυλιές του πρωινού, λένε κοντυλιές πλατυβολιώτικες, χαμεζανές, κοντυλιές του Χαντρά, κοντυλιές στειακές. Εδώ...

Απ. Λοιπόν, αυτό, οι κοντυλιές... όπως ήταν και παλιά εδώ. Εμείς εδώ πέρα στο Ρέθυμνο δεν παίζαμε παρά μόνο σούστα, αμαριώτικες κοντυλιές, αγιοβασιλιώτικες κοντυλιές και μυλοποταμίτικες κοντυλιές. Οι μυλοποταμίτικες είναι αυτές που έχει γράψει ο Μουντάκης και του χρωστούμε ευγνωμοσύνη, γιατί δεν είναι δικές του, είναι της περιοχής του Μυλοποτάμου που... να πω την ιστορία αυτή που ξέρω για το... λίγο τον Μουντάκη. Αυτός εμιμότανε Σκορδαλό κι αυτός. Ο Κλάδος, Σκορδαλό, εγώ, Σκορδαλό, ο Γεράσιμος, Σκορδαλό, ο Σηφογιωργάκης, Σκορδαλό. Όλοι είχαμε κολλήσει στο Σκορδαλό, εκείνη την εποχή. Πήγε ο Μουντάκης στην Odeon τότε για να γράψει δίσκο, δεν ξέρω ποιος τον επήγε, πέρασε

απ' την ακρόαση και του λένε: «Δεν μας κάνεις, μιμείσαι τον Σκορδαλό. Έχεις ωραία φωνή, παίζεις ωραία λύρα, αλλά μιμείσαι τον Σκορδαλό». Και πιάνει, λοιπόν, ο Μουντάκης και σμίγει με τον Κουτσουνρέλη, που ο Κουτσουνρέλης είχε ένα άλλο στιλ χανιώτικο, λίγο πιο πηδηχτούλικο και έκανε συνεργασία, λοιπόν, με τον Κουτσουνρέλη και μάλιστα εγράψανε τον πρώτο δίσκο με τον Κουτσουνρέλη στην Minos, την Odeon τότε σας, «Δεν θέλω μέσα στην καρδιά να βάλω κι άλλο πόνο» και το κομμάτι αυτό ήταν του Κουτσουνρέλη και η μαντινάδα του Κουτσουνρέλη, την είχε γράψει με σόλο λαούτο ο Κουτσουνρέλης. Και μετά εμπήκεν ο Μουντάκης και την είπε την μαντινάδα αυτή ο Μουντάκης και ήτανε διαφορετικό το στιλ, γιατί ήταν ανάμεσα χανιώτικο και, πώς το λένε, Σκορδαλίστικο, να το πούμε που έπαιζε ο Μουντάκης κι έκανε τον πρώτο δίσκο. Και μετά γράφει τον Ζητιάνο και καθιερώθηκε. Αλλά μετά λέει «τι κοντυλιές θα βάνω εγώ»; Βρήκε λοιπόν παρθένο το έδαφος απ' τον Μυλοπόταμο κι έγραφε λοιπόν όλες τις μυλοποταμίτικες κοντυλιές απού ξέρανε οι πιο παλιότεροι. Ένας... αδερφός του Μουντάκη, ένας Καφάτος από το χωριό του Μουντάκη, ήταν ένα Ξινιώρης απ' την περιοχή, έτσι ήταν το παρατσούκλι του, δεν ξέρω, κι άλλος δεν ξέρω πώς τα λέγαν αυτά αυτές δεν τις ξέρω καθόλου και απ' αυτές τις κοντυλιές λοιπόν έγραψε ο Μουντάκης, δεν άφησε πράμα.

Ερ. Και πώς τις λέει στο δίσκο;

Απ. Πώς τις λέει τις κοντυλιές;

Ερ. Μυλοποταμίτικες;

Απ. Όχι.

Ερ. Κοντυλιές;

Απ. Κοντυλιές και βάνει ένα τίτλο της κοντυλιάς, ας το πούμενε, σύμφωνα με τις μαντινάδες απού 'χει βάλει μέσα.

Ερ. Μάλιστα. Εμένα η απορία μου είναι η εξής: από εκεί έχουνε Στειακός πηδηχτός.

Απ. Ναι, το ίδιο λοιπόν και στη Σητεία. Στειακές κοντυλιές, είναι άλλο στιλ οι κοντυλιές, αλλά στειακές κοντυλιές είχε κάνει και ο Καλογερίδης, που αυτός επισκεύασε...

Ερ. Σύμφωνα, σύμφωνα.

- Απ. Και ο πηδηχτός, ο μαλεβιζώτης που λέτε τώρα τότε παίζουν κάπως διαφορετικά στη Σητεία, κάπως διαφορετικά απ' ό,τι είναι στο Μαλεβίτσι.
- Ερ. Να εκφράσω την απορία μου λίγο. Από εκεί δεν ακούς συχνά να λένε για παράδειγμα συρτό του τάδε, κοντυλιά του τάδε, εκτός απ' του Καλογερίδη του Φοραδάρη, του Δερμιτζογιάννη, δυο - τρία ονόματα, δεν ακούς αυτό που γίνεται εδώ παραγωγή επώνυμων σκοπών, να έχουνε επώνυμες δημιουργίες. Εδώ απ' όσα γράψατε, γράψατε ένα σκοπό του κλήδονα, ένα σκοπό του γάμου, που είναι ίδιος με το σκοπό του κλήδονα, μας είπατε, έτσι;
- Απ. Ναι.
- Ερ. Αμαριώτικα πεντοζάλια και όλα τ' άλλα ήταν συρτά δικά σας ή του Σκορδαλού.
- Απ. Δικά μου, εγώ δεν... τίποτα.
- Ερ. Ή τον Πρώτο.
- Απ. Μόνο τον πρώτο έπαιξα έτσι κι αυτό διαφορετικό.
- Ερ. Δικά σας λοιπόν παίζατε.
- Απ. Ναι, δικά μου.
- Ερ. Αυτό το πράγμα δεν το είδαμε στη Σητεία. Οι περισσότεροι παίζανε κοντυλιές που ήτανε κοινές.
- Απ. Ναι.
- Ερ. ... που δεν ήταν κάποιου συγκεκριμένου να πούνε «κοντυλιές του τάδε». Γιατί να συμβαίνει αυτό;
- Απ. Ναι. Δεν ξέρω αν έχετε ακούσει τον Κωστή τον Φραγκούλη.
- Ερ. Τον Ανταίο;
- Απ. Τον Ανταίο;
- Ερ. Τον Ανταίο;
- Απ. Τον λογοτέχνη.
- Ερ. Τον μαντιναδολόγο.
- Απ. Τον λογοτέχνη.
- Ερ. Τον λογοτέχνη.
- Απ. Ήταν μια φορά στη γειτονιά μου έμενε και μου λέει: «Δεν ξέρω τι να πω. Εδώ πέρα λέει και το Ηράκλειο και το Ρέθυμνο έχουν, λέει, οι καλλιτέχνες

δισκομανία. Και πάνε και γράφουν εκεί πέρα αηδίες. Στη Σητεία, λέει, μπορώ να πω μήπως είναι, λέει, πιο τελειομανείς στη Σητεία και ή θα γράψουνε κάτι ή δεν το γράφουνε καθόλου». Στη Σητεία, λοιπόν, εξακολουθούν και παίζουνε τα παλιά στειακά που υπήρχαν τότε, τα παίζουν καλά όμως. Κι αυτό το εκτιμώ. Δεν παν να κάνουν, δηλαδή, τίποτα καινούργιο δικό τους γιατί δεν έχουν τσι δυνάμεις. Εν τω μεταξύ εδώ πέρα, εμείς εδώ. Ποιοι γράφουνε καινούργια μουσική; Κανείς. Ένα κάρο δίσκοι κυκλοφορούν κάθε χρόνο και θα πάρουνε δικά μου κομμάτια, του Σκορδαλού, του Μουντάκη, του Κλάδου και τα κακοποιούνε, και κάνουν, λέει, δήθεν ζωντανές ηχογραφήσεις.

- Ερ. Δηλαδή πιστεύετε ότι θα μπορούσε να 'χει μπει κι εδώ κάποιο φρένο;
- Απ. Κοίτα, εγώ λέω τώρα, άμα φύγω εγώ και ο Κλάδος, δεν βλέπω άλλους αφού θα κάνουνε δικές τους μουσικές. Δεν βλέπω. Δεν βλέπω. Μπορεί να ξεφυτρώσει κανένα ταλέντο, αλλά δε νομίζω. Δε θωρώ. Στα Χανιά από τότε που σταματήσανε οι παλιοί, ο Ναύτης, ο Μαργιάνος και κάτι άλλοι, οι καινούργιοι δεν βλέπω. Τα παλιά παίζουν τα χανιώτικα. Και μακάρι να τα παίζουνε παλιά. Ένα παιδί μ' αρέσει. Δεν παίζει τίποτα δικό του, αλλά παίζει. Τα παλιά τα παίζει καλά. Ένας Χορευτάκης.
- Ερ. Χορευτάκης Ηλίας.
- Απ. Ναι, ναι. Μ' αρέσει. Δεν παίζει τίποτα δικό του βέβαια, αλλά παίζει τα παλιά.
- Ερ. Μάλιστα. Σας κουράσαμε κύριε Ροδάμανθε.
- Απ. Όχι, καθόλου. Ετελειώσαμε;
- Ερ. Ευχαριστούμε πάρα πολύ.
- Ερ. Ευχαριστούμε πάρα πολύ.
- Απ. Κι εγώ ευχαριστώ. Αν θέλετε να προσδέσετε τίποτα (Διακοπή)
- Απ. Για το Σκορδαλό;
- Ερ. Ναι.
- Απ. Εγώ προ λίγου το 'πα, αλλά μου φαίνεται δεν το 'χετε γραμμένο. Είπα ότι όλοι οι λυράρηδες τότε παρακολουθούσαν τον Σκορδαλό. Εγώ λοιπόν, ήταν το πρότυπό του ο Κλάδος που βλέποντάς τον, έβλεπα πως έπαιζε καλύτερα

τον Σκορδαλό από μένα. Τον Σκορδαλό, από μένα. Λοιπόν, κοιτάζα, λοιπόν, να τον ρουφήξω που λέμε και με τα μάτια και με τ' αυτιά να το παίζω κι εγώ έτσι. Κάποια στιγμή, λοιπόν, ενώ παίζαμε με τον Μαρκογιάννη σε πολλά γλέντια, μου λέει ο Μαρκογιάννης: «ο Σκορδαλός έχει κατέβει με άδεια. Αυτός ήταν στην Αθήνα, στην Τράπεζα Ελλάδος» και του λέω «μπορείς να του πεις να 'ρθει να παίξει στ' Αμάρι;» Στο Αμάρι τώρα, του Αγίου Τίτου, 25 Αυγούστου ήταν ένα πανηγύρι, μπορώ να πω καλύτερο σ' όλη την Κρήτη. Κι από οικονομικής πλευράς, ξακουστό πανηγύρι εν πάσει περιπτώσει. Εγώ τότε είχα ανάγκη το πενηνταράκι. Πολλές φορές επήγαινα νηστικός στο μαγαζί επειδή δεν είχα λεφτά να πάω να φάω λίγα μακαρόνια. Καταλάβατε λοιπόν τι ανάγκη είχα από λεφτά. Κι όμως προκειμένου να δω τον Σκορδαλό, λέω «δεν θέλω λεφτά. «Μπορείς να πάρεις τον Σκορδαλό να 'ρθει να παίξει στο πανηγύρι να παίζω κι εγώ μαζί σας κι ό,τι θέλετε, λέω, δώστε;» Εγώ τον Σκορδαλό τότε τον έπαιζα πάνω από 80%, τον έπαιζα. Αφού πριν από πολύ καιρό, την εποχή που έπαιζα στον γάμο στο Μοναστηράκι που ήμουν σε ηλικία έντεκα χρονών, εγινόταν ένα πανηγύρι στο Άνω μέρος και ένας από το Άνω μέρος είναι μαθητής του.... Λέω θα πάω να βρω τον νονό μου. Κοπέλι εγώ, μικρός. Και πάω λοιπόν στο Άνω μέρος, κι έπαιζα με τα κοπέλια, κάποια στιγμή βγαίνω, πάω και παίζω στο γλέντι και μου λέει ένας μακαρίτης Μπούσκας απ' το Αμάρι «να δώσουμε στον κοπέλι να παίξει μια ολιά». Και καθίζω λοιπόν εγώ στη λύρα και κάνω:

(Τραγουδάει με τα ρι ραν).

Με τη λύρα του Σκορδαλού. Αυτή, εκείνη την εποχή δεν ήταν εύκολο να το παίζουν οι λυράρηδες. Λυράρηδες δηλαδή, επαγγελματίες κι όταν μ' ακούσανε κι έπαιζα του Σκορδαλού τόσο καλά, από το κέφι που κάναν, επιάσαν την καρέκλα και με σηκώσανε όρδιο και με γυρίζανε γύρω - γύρω στον οντά. Εγώ για να μην πέσω κιόλας, που ήταν και πιωμένοι, έπιασα τη λύρα έτσι και την καρέκλα και στερεώδηκα. Εκείνη την εποχή. Ήρθενε λοιπόν ο Σκορδαλός στ' Αμάρι, έγινε μια υποδοχή, σαν να ήταν ο πρωθυπουργός. Εγώ, λοιπόν, λέω «τι θα παίζω τώρα να μ' ακούσει ο

Σκορδαλός»; Κι όταν έπαιξα μου λέει: «Μπράβο παιδί μου, μπράβο παιδί μου».

Ερ. Συρτά παίζατε;

Απ. Βέβαια, του Σκορδαλού.

Ερ. Του Σκορδαλού.

Απ. Βέβαια. Και τα έπαιξα τόσο πολύ καλά. Εγώ βέβαια έπαιξα και πάρα πολύ καλά ευρωπαϊκά. Και τώρα ήδη δεν μπορεί κανείς να με μιμηθεί να παίξω Κομπαρσίτα στη λύρα, κανείς λυράρης. Ξέρετε Κομπαρσίτα τι είναι;

Ερ. Τα παλιά που παίζανε.

Απ. Βέβαια. Εγώ παίζω πάρα πολύ ωραία τα ευρωπαϊκά, τέτοια. Και στ' Αμάρι τα χορεύανε πολύ γι' αυτό λοιπόν, έπαιξα ωραία Σκορδαλό κι έπαιξα κι ευρωπαϊκά και τους έκφραζα και με καλούσανε πάντα κι έπαιξα εκεί. Βέβαια. Κι ο Σηφογιωργάκης παίζει καλά ευρωπαϊκά.

Ερ. Και κάτι άλλο: είδαμε εδώ σε δυο φωτογραφίες όταν είσαστε δεκατεσσάρων δεκαπέντε χρονών και όταν ήσαστε δεκαεφτά που κρατάτε διαφορετικά το δοξάρι.

Απ. Αυτό, το δοξάρι όπως το κρατάω τώρα εδώ το 'χω πάρει απ' τον Κλάδο.

Ερ. Στα δεκαεφτά - δεκαοχτώ κατορδώσατε και το κρατάτε με το τρίτο δάχτυλο ανάμεσα στο δοξάρι.

Απ. Βέβαια, γι' αυτό διδάσκω κι εγώ τα παιδιά που έχω τώρα στο σχολειό και τους λέω: «Κοιτάξτε, λέω, βρε παιδιά πώς ήμουν». Και τσι λυράρηδες τους μεγάλους. Προχτές κάναμε μία συζήτηση και ο Αλεφαντινός και κάτι μεγάλοι ξέρω 'γω τι και κάναν τις μάγκες. Λέω: «Να το, ορίστε!. Βλάχας ήμουν εγώ που το 'πιασα στο χέρι, έτσι»; Κατάλαβες;

Ερ. Μάλιστα.

Απ. Πρέπει να βελτιώνεται καθέννας.

Ερ. Αυτό το έκανε ο Κλάδος αυτό το κράτημα;

Απ. Ναι, ναι. Ετούτο εδώ, ναι.

Ερ. Και το υιοθετήσατε τελικά.

Απ. Βέβαια, ναι. Αφού βλέπω τη διαφορά. Ο καρπός μου έχει πιο ευχέρεια με το βάρος. Αμα είναι εκεί πέρα ο γρόνθος που λέει ο λόγος δεν πιάνει εύκολα, δεν μπορεί να σπάσει ο καρπός τόσο εύκολα.

- Ερ. Μάλιστα. Ο Σκορδαλός με το δεύτερο το 'πιανε;
Ο Σκορδαλός με το τρίτο κι αυτός.
- Ερ. Σας εσάς.
- Απ. Όχι, όπως το κρατάω τώρα εγώ. Μόνο ο Κλάδος, αλλά δεν θέλω να πω κάτι για τον Σκορδαλό. Καλύτερο δοξάρι έχω κι εγώ κι ο Κλάδος απ' τον Σκορδαλό.
- Ερ. Ναι.
- Απ. Βέβαια. Ο Σκορδαλός τελευταία που έλεγε «όπου να 'ναι θα φύγω» έλεγε σε κάτι γνωστούς του «και πού θα μας αφήσεις Θανάση;» του λέγανε. Λέει «είναι ο Ροδάμανθος». Μου το 'χουν πει δέκα ανθρωποι αυτό.
- Ερ. Μεγάλη κουβέντα!
- Απ. Μεγάλη...! Βέβαια.